

EZAN HUZURA İLK ÇAĞRI

أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: كَانَ الْمُسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ
فَيَتَحَيَّنُونَ الصَّلَاةَ لَيْسَ يُنَادَى لَهَا، فَتَكَلَّمُوا يَوْمًا فِي ذَلِكَ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ:
اتَّخِذُوا نَاقُوسًا مِثْلَ نَاقُوسِ النَّصَارَى. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلْ بُوقًا مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ.
فَقَالَ عُمَرُ: أَوْلَا تَبْعَثُونَ رَجُلًا يُنَادِي بِالصَّلَاةِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ”يَا
بِلَالُ! قُمْ فَنادِ بِالصَّلَاةِ.“

İbn Ömer şöyle anlatırdı:

“Müslümanlar, Medine’ye geldiklerinde namaz için (herhangi bir) çağrı yapılmazdı; bir araya toplanırlar ve namaz vaktini beklerlerdi. Bir gün bu konuyu aralarında konuştular. Kimisi, ‘hristiyanların çanı gibi bir çan edinelim.’ dedi. Kimisi, ‘yahudilerin (boynuz) borusu gibi bir boru edinelim.’ dedi. Ömer ise, ‘Namaza çağırarak birini gönderseniz ya!’ dedi.

Bunun üzerine Allah Resülü (sav):

‘Ey Bilâl, kalk da namaza çağır!’ buyurdu.”

(B604 Buhârî, Ezân, 1)

عَنْ أَبِي عُمَيْرٍ بْنِ أَنَسٍ عَنْ عُمُومَةٍ لَهُ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ: اهْتَمَّ النَّبِيُّ لِلصَّلَاةِ كَيْفَ يَجْمَعُ النَّاسَ لَهَا، فَقِيلَ لَهُ: انْصَبْ رَأْيَةً عِنْدَ حُضُورِ الصَّلَاةِ فَإِذَا رَأَوْهَا آذَنَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ... فَانْصَرَفَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ وَهُوَ مُهْتَمٌّ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ - فَأَرَى الْأَذَانَ فِي مَنْامِهِ. قَالَ: فَعَدَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنِّي لَبِينَ نَائِمٍ وَيَقْظَانَ إِذْ أَتَانِي آتٍ فَأَرَانِي الْأَذَانَ... فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "يَا بِلَالُ! قُمْ فَانْظُرْ مَا يَأْمُرُكَ بِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ فافْعَلْهُ."

عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. فَقَالَ أَحَدُكُمْ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ. قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ. ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ. قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ."

عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ قَالَ: أَتَى رَجُلَانِ النَّبِيَّ ﷺ يُرِيدَانِ السَّفَرَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "إِذَا أَنْتُمَا خَرَجْتُمَا فَأَذْنَا ثُمَّ أَقِيمَا، ثُمَّ لِيَوْمَكُمَا أَكْبَرُكُمْ."

عَنْ مَعْدَانَ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ الْيَعْمُرِيِّ قَالَ: قَالَ لِي أَبُو الدَّرْدَاءِ: أَيْنَ مَسْكَنُكَ؟ قَالَ: قُلْتُ فِي قَرْيَةٍ دُونَ حِمَصٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: "مَا مِنْ ثَلَاثَةٍ فِي قَرْيَةٍ فَلَا يُؤَذَّنُ، وَلَا تُقَامُ فِيهِمُ الصَّلَوَاتُ إِلَّا اسْتَحَوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ، عَلَيْكَ بِالْجَمَاعَةِ، فَإِنَّمَا يَأْكُلُ الذُّبُّ الْفَاصِيَةَ."

Enes (b. Mâlik)'in oğlu Ebû Umeyr, ensardan olan amcalarından birinin şöyle dediğini nakletmiştir: “Peygamber (sav), insanları namaza nasıl toplayacağı konusunu düşünüyordu. Kendisine, ‘Namaz vakti girince bir bayrak dik, onu görünce (insanlar) birbirlerine haber verirler.’ denildi. Fakat o, bu teklifi beğenmedi... Abdullah b. Zeyd b. Abdirabbih Resûlullah’ın (sav) düşüncesini içinde hissederek oradan ayrıldı. (O gece) rüyasında ezanı gördü. Sabahleyin hemen Resûlullah’a (sav) gelerek, ‘Ey Allah’ın Resûlü! Ben uyku ile uyanıklık arasında iken birden birisi yanıma geldi ve bana ezanı öğretti.’ diyerek rüyasını anlattı... Bunun üzerine Resûlullah (sav), ‘Ey Bilâl kalk ve Abdullah b. Zeyd sana ne söylerse onu yap!’ buyurdu.

(D498 Ebû Dâvûd, Salât, 27)

Hafs b. Âsım b. Ömer b. Hattâb’ın, babası aracılığıyla dedesi Ömer b. Hattâb’dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Müezzin ‘Allâhü ekber, Allâhü ekber’ dediğinde sizden biri de ‘Allâhü ekber, Allâhü ekber’ derse; sonra müezzin, ‘Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh’ dediğinde o da, ‘Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh’ derse; ardından müezzin, ‘Eşhedü enne Muhammeden Resûlullâh’ dediğinde o da, ‘Eşhedü enne Muhammeden Resûlullâh’ derse; sonra müezzin, ‘Hayye ale’s-salâh’ dediğinde o, ‘Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh’ derse; sonra müezzin, ‘Hayye ale’l-felâh’ dediğinde o, ‘Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh’ derse; ardından müezzin ‘Allâhü ekber, Allâhü ekber’ dediğinde o da ‘Allâhü ekber, Allâhü ekber’ derse; sonra müezzin ‘Lâ ilâhe illâllâh’ dediğinde o da bütün kalbiyle ‘Lâ ilâhe illâllâh’ derse, cennete girer.”

(M850 Müslim, Salât, 12)

Mâlik b. Huveyris anlatıyor: “Yolculuğa çıkmak isteyen iki kişi Hz. Peygamber’in (sav) yanına geldi. Hz. Peygamber (sav) onlara şöyle buyurdu: ‘Yola çıktığınızda (namaz vakti geldikçe) ezan okuyup ardından kâmet getirin. Sonra büyüünüz imam olsun.’”

(B630 Buhârî, Ezân, 18)

Ma’dân b. Ebû Talha el-Ya’murî anlatıyor: “Ebu’d-Derdâ bana, ‘Evin nerede?’ diye sordu. ‘Hıms şehrinin dışında bir köyde.’ diye cevap verdim. Bunun üzerine Ebu’d-Derdâ dedi ki, ‘Resûlullah’ı (sav) şöyle derken işittim: ‘Bir köyde üç kişi bulunur da ezan okunmaz ve orada namaz kılınmazsa, şeytan onlara musallat olur. Sen cemaate devam et. Çünkü sürüden ayrılanı kurt kapar.’”

(HM28064 İbn Hanbel, VI, 445)

Namaz, Mekke’de farz kılınmasına rağmen¹ Müslümanların Mekke’de açık bir şekilde cemaat hâlinde ibadet etmeleri mümkün olmamıştı. Bu yüzden orada namaz için bir yerde toplanmayı sağlayacak bir çağrı vasıtasına da ihtiyaç duyulmamıştı. Zaten mescitleri yoktu ki toplansınlar. Zaman zaman Erkam’ın evinde beraberce namaz kılsalar da bunu gizlice yapıyorlardı. Müşriklerin şerrinden korktukları için, namazı çağrıyla duyurmak imkânsızdı. Zira Kureyş’in ileri gelenleri, Müslümanların evlerini mescit gibi kullanmalarına dahi müdahale ediyorlardı.² Onlar, Mekke’de gariptiler ve onların namazları da sessiz ve gizliydi.

Mekke’de yaşanan zor yılların ardından müminler, hicretle Medine’de buluşmuşlar ve Resûlullah (sav) rehberliğinde yeni bir toplum oluşturmuşlardı. Burada yaptıkları ilk işlerden birisi, hemen bir mescit inşası olmuştu. İbadet etmek için toplanacakları, dünyevî ve uhrevî işlerini konuşacakları mütevazı bir yerdi burası. Altı toprak idi, ön tarafının üstü ise hurma dallarıyla gölgelenmişti. Ama Müslümanlar için anlamı ve işlevi o kadar büyük ve o kadar zengindi ki... Hep birlikte Allah Teâlâ’nın huzuruna durulacağı, kulların yakarışının hep birden O’na ulaşacağı, Hz. Peygamber’in ümmetiyle birlikte inşa ettiği Medine’nin ilk mâbediydi bu.

Ne var ki, hâlâ namaz vaktinin geldiğini bildirecek ve inananların bir araya gelmelerini sağlayacak bir çağrı vasıtaları yoktu. Allah için, Resûlü için, İslâm’ı daha iyi ve daha özgür yaşayabilmek için Medine’de toplanan sahâbe, namaz vaktinde hepsini aynı anda bir araya gelmeye çağırarak bir araya ihtiyaç duymaktaydı. Bu duruma bir çare bulmak için aralarında istişareye başladılar. Namaz vaktinin girdiğini duyurmak ve hep birlikte huzura durarak yakarmak için Rabbin evinde toplanılacağını haber vermek üzere sahâbeden bazıları, diğer din mensuplarının ibadete çağrı vasıtalarını kullanmayı teklif ettiler. Kimi, ‘hristiyanlar gibi çan çalabiliriz.’ derken, kimisi de, ‘yahudilerin yaptığı üzere boynuz şeklindeki bir boru ile çağrıda bulunalım.’ diyordu. Hatta bazıları, Mecûsîlerle özdeşleşen ateş yakmayı ve bunu namaza davet işareti olarak kullanmayı bile gündeme getirdi. Doğrusu bunların hiçbirisi gönüllerine sinmiyordu. Bir başka di-

¹ B349 Buhârî, Salât, 1; İF7/203 İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, XII, 203.
² B3905 Buhârî, Menâkıbü’l-ensâr, 45.

nin ibadete çağrı yöntemini kullanmak, başta Hâtemü'l-Enbiyâ (sav) olmak üzere, sahâbenin ileri gelenlerine makul gelmiyordu.

Yine böyle bir toplantıda içlerine sinen bir karara varılamayınca, Hz. Ömer'in Resûlullah'a, 'Namaza çağırarak birini gönderseniz ya?' demesi üzerine Allah Resûlü, 'Ey Bilâl, kalk da namaza çağır!' buyurdu.³ Bu dönemde bir müddet sokaklarda "es-salâh es-salâh"(namaza namaza) diye dolaşarak ilâhî huzura davette bulunuldu. Ancak namaza bu şekilde çağırmak da insanlara güç gelmeye başladı.⁴ Güneş tutulması gibi olağanüstü durumlarda kılınacak namazlarda ise halkın hemen namaza toplanması için çağrıda bulunuluyordu.⁵ Ancak gittikçe çoğalan Müslüman kitlenin bu şekilde de bir araya toplanması imkânsız olmaya başlamıştı.

Çare neydi, huzura çağrı nasıl olmalıydı? "Allah'ım yardım et!" diye, ellerinden çok gönüllerini açmışlardı göklere. Yeni ve farklı bir dinin mensupları, Son Peygamber'in ümmeti olarak istiyorlardı ki, kendilerine has, bu ümmeti temsil eden ilâhî bir çağrı vasıtaları olsun. Sahâbe, zaten zihni namaza çağırmanın en güzel yolunun ne olabileceğiyle meşgul olan ve bunun üzüntüsünü yaşayan Hz. Peygamber'e bir daha gelerek, "Namaz vakti girince bir bayrak dik, onu görünce (insanlar) birbirlerine haber verirler." teklifinde bulunmuşlardı.⁶ Fakat o bunu da, muhtemelen uygulamadaki zorluğu görerek, tasvip etmedi. Ancak şöyle olsun diye bir teklifte de bulunmuyordu. Belki, ashâbının bu konudaki gayretlerinin daha eğitici ve ilâhî iltifata daha çok mazhar olacağını düşünüyordu. Her hâlükârda ilâhî hikmet, kendi seyri içinde tezahür edecekti.

Nitekim sahâbenin "bayrak dikme" teklifiyle geldiği ama bunun da namaza çağrı için lâıyk görülmediği toplantıdan, Hz. Peygamber'in (sav) düşünceli hâlini ve beklentisini yüreğinde hissederek ayrılan biri vardı. Evet, bu hâlde evine vardığında Abdullah b. Zeyd, üzüntülü ve düşünceliydi. Ailesinin yemek teklifine, "Resûlullah'ın namaza çağrı için üzüntülü hâlini gördükten sonra bir şey yiyemeyeceği" karşılığını verdi ve hemen yatağına yattı.⁷ Onun bu hâli Allah katında muteber bir hâl olmalıydı ki ıstırabını dindirecek ilâhî himmet ve hikmet ona bahşedilmeye başlandı. Habîb-i Kibriyâ'yı sevindirecek, Müslümanlara namaz vaktini bildirecek çağrının nasıl olması gerektiği, rüyada kendisine öğretiliyordu.

Medineli ilk Müslümanlardan olan Abdullah b. Zeyd, tarihe İkinci Akabe Biati adıyla geçen ve Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinin hazırlık toplantısı anlamına gelen görüşmeye katılanlardan biriydi. Dahası

³B604 Buhârî, Ezân, 1; M837
Müslim, Salât, 1.

⁴BS1872 Beyhâkî, es-Sünenü'l-kübrâ, I, 517.

⁵B1045 Buhârî, Kûsûf, 3.

⁶D498 Ebû Dâvûd, Salât, 27.

⁷ST1/247 İbn Sa'd, Tabakât, I, 247.

o, Müslümanların inançları uğruna giriştikleri ilk savaş olan Bedir başta olmak üzere Uhud, Hendek ve diğer seferlerin tümüne katılma şerefine nail olmuştu.⁸ Şimdi ise, adını tarihe “sâhibü’l-ezân” (ezanın sahibi) olarak yazdıracak ilâhî bir iltifata mazhar olmuştu. Uyandığında sevinçten yüreği yerinden fırlayacak gibiydi. Sabahı beklemeden alacakaranlıkta⁹ namazdan önce, heyecanla Hz. Resûl’ün yanına koştu ve “Ey Allah’ın Resûlü! Ben rüyada elinde çan olan bir adama, ‘Ey Allah’ın kulu! Bu çanı bana satmaz mısın?’ dedim. ‘Onu ne yapacaksın?’ dedi. ‘Onunla insanları namaza çağıracağız.’ dedim. ‘Sana bundan daha iyisini göstereyim mi?’ dedi. Ben de ona, ‘Tabi’ dedim ve bana ezanı öğretti.” dedikten sonra, benliğine kazınan huzura çağrının lafızları ağzından dökülüverdi:

*Allâhü ekber, Allâhü ekber, Allâhü ekber, Allâhü ekber
Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh, Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh
Eşhedü enne Muhammeden Resûlullâh, Eşhedü enne Muhammeden Resûlullâh
Hayye ale’s-salâh, Hayye ale’s-salâh
Hayye ale’l-felâh, Hayye ale’l-felâh
Allâhü ekber, Allâhü ekber
Lâ ilâhe illâllâh.”*

Sonra Abdullah, rüyasında gördüğü yeşil elbiseli kişinin, namaza başlarken aynen ezanın sözlerini tekrar etmesini ve “Hayye ale’l-felâh”tan sonra iki defa “Kad kâmeti’s-salâtü” (Namaz başlamıştır) ifadesini ilâve etmesini söylediğini de anlattı.¹⁰

Bazı rivayetlerde ezan ifadelerinin ikişer, kâmetin ise birer kere söyleneyeceği veya şehâdet kelimelerinin önce alçak sesle, sonra yüksek sesle tekrar edileceği (tercî) de nakledilmiştir.¹¹ Ancak yukarıda zikredilen şekliyle ezan daha çok rivayette nakledilmiş ve uygulamada yaygınlık kazanarak günümüze kadar böyle gelmiştir.

Abdullah’ın gece rüyasını anlatırken duyduğu heyecan yanında Resûl-i Ekrem’in sakinliği ve dinginliği hayret vericiydi. O sanki Abdullah’ı bekliyordu; bu mübarek sözleri onun getireceğini biliyor gibiydi; “Bu kesinlikle hak bir rüyadır. Hemen Bilâl ile beraber kalk, çünkü onun sesi seninkinden daha gür ve güzeldir, sana söylenenleri ona öğret de bu şekilde (namaza) çağırısın.” dedi.¹²

Hiz. Peygamber (sav) Abdullah’ın rüyasını tasdik etmiş, ezanını onaylamıştı. Ne büyük bir şerefti ki bu, kıyamete kadar bâkî kalacak ezanla birlikte onun da adı anılacaktı. Nitekim İmam Ahmed b. Hanbel, sahâbeden gelen hadisleri derlediği kıymetli eseri *Müsned*’inde Abdullah

⁸ ST3/536 İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 536.

⁹ ST1/247 İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 248.

¹⁰ D499 Ebû Dâvûd, *Salât*, 28; D506 Ebû Dâvûd, *Salât*, 28.

¹¹ M842 Müslim, *Salât*, 6; D505 Ebû Dâvûd, *Salât*, 28, İM708 İbn Mâce, *Ezân*, 2.

¹² T189 Tirmizî, *Salât*, 25; D499 Ebû Dâvûd, *Salât*, 28.

b. Zeyd hadisleri öncesinde koymuş olduğu başlıkta onu “sâhibü’l-ezân” yani “ezanın sahibi” şeklinde,¹³ bazı rivayet zincirlerinde de “râî’l-ezân” yani “ezanı rüyasında gören” şeklinde nitelemiştir.¹⁴ Artık tarih Abdullah’ı bu lakaplarla yâd edecektir.

Ezanı öğrenen Bilâl, ilk olarak sabah ezanını okudu. Böylece, hicretten on yedi ay kadar sonra kiblenin Mekke’ye döndürülmesinin ardından Müslümanlar, uzun süredir aradıkları çağrışı bulmuş oldular.¹⁵ Bilâl’in gür ve tatlı sesiyle o sabah ilk defa okunan ezan sadece Medine’nin değil, artık sonsuza kadar hiç eksik olmayacağı âlemin derinliklerine, çağların ötesine ulaşıyordu:

“Allah en büyüktür.

Şahitlik ederim ki, Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur.

Şahitlik ederim ki, Muhammed Allah’ın elçisidir.

Haydi, koşun namaza!

Haydi, koşun kurtuluşa!

Allah en büyüktür.

Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur.”

Bütün Medine halkı, namaz vaktinin geldiğini ve hep beraber ilâhî huzura davet edildiklerini, bu ilâhî çağrının yeryüzündeki ilk yankılarıyla anladılar. Yüreklere titreyerek dinlediler tevhid ve şehâdet ifadelerini. Ne muazzam sözlerdi bunlar! Ufukta yankılanan, gönüllere işleyen bir iman manifestosuydu bu sözler. Nitekim Hz. Ömer, evindeyken ezanın sözlerini duyduğunda önce ürpermiş, sonra şaşırılmıştı. Zira bu sözler, kendisine de rüyada öğretilen sözlerin ta kendisiydi. Elbisesini bile yolda giyerek bir solukta Hz. Peygamber’in yanına koştu. Meseleyi anladıktan sonra, kendisinin de aynı rüyayı gördüğünü ifade etti.¹⁶ Bunun yanı sıra hadis eserlerinde yer bulan kimi rivâyetlere göre ise¹⁷ Cebrail, her ikisinden de evvel Resûl-i Ekrem’e gelerek Abdullah’ın rüyasını teyit eden bir vahiy getirmişti.¹⁸ Bir diğer rivâyete göre ise ezanın Hz. Peygamber’e İsrâ Gecesi’nde vahyedildiği nakledilmişti.¹⁹

Daha sonra inen Kur’an âyetlerinde²⁰ ezana atıfta bulunularak öneminden bahsedilmesi, onun Kur’an tarafından da onaylandığının açık bir göstergesi olmuştur. Böylece ezanın, imkân dâhilinde olmasına rağmen, ilâhî hikmet gereği, doğrudan bir vahiy ile değil de, sahâbeyle istişare, Abdullah b. Zeyd’in ve Hz. Ömer’in rüyaları, Resûlullah’ın takriri ve Kur’an’ın tasdikiyle dindeki yerini aldığı anlaşılmaktadır.

¹³ HM16588 İbn Hanbel, IV, 43.

¹⁴ HM16590 İbn Hanbel, IV, 43.

¹⁵ ST1/242 İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 242, 246.

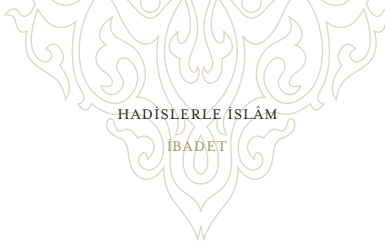
¹⁶ D499 Ebû Dâvûd, *Salât*, 28; İM706 İbn Mâce, *Ezân*, 1; DM1217 Dârimî, *Salât*, 3.

¹⁷ İF2/78 İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, II, 78; ŞZ1/198 Zûrkânî, *Şerhu Zûrkânî ale’l-Muvatta’*, I, 198.

¹⁸ İF2/78 İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, II, 78.

¹⁹ BZ508 Bezzâr, *Müsned*, II, 146.

²⁰ Mâide, 5/58; Cum’a, 62/9.

Hız. Peygamber'in (sav) gönlü huzurluydu artık; ezanı ümmetine bir şiar olarak bahşeden Allah'a hamd ederek, okunması için daha sonraları mescitte yüksek bir yer tahsis etmiş ve Bilâl'i de, "Sesi gür ve tatlıdır." diye müezzini olarak görevlendirmişti. Tıpkı daha sonra bir yolculuk esnasında sesinin güzelliğini duyduğu Ebû Mahzûre'ye ezanı bizzat öğretip Mekke'ye müezzin tayin ettiği gibi.²¹ Peygamber Efendimiz, İbn Ümmü Mektûm künyesiyle meşhur olan görme engelli sahâbî Abdullah b. Zâide'yi Bilâl ile birlikte Medine'de, Sa'd b. Âiz Karaz'ı da Kubâ'da müezzin olarak görevlendirmişti. Kaynaklarda Ziyâd b. Hâris es-Sadâî'nin de zaman zaman müezzinlik yapmak üzere görevlendirildiği kaydedilmiştir.²²

Rivayetlerde Allah Resûlü'nün yirmi kadar kişiye ezan okutup dinlediği ve içlerinden Ebû Mahzûre'nin sesini beğenerek ona ezanı öğrettiği nakledilmektedir.²³ Bir işi en iyi yapana vermek onun sünneti idi zaten. Onun her yaptığı iş güzeldi ve güzel olan her şeye değer verirdi. Nitekim bu sebeptendir ki huzura çağırışı ilk yapacak olan kişi, sesi ve sedasıyla bilinen Habeşli Bilâl b. Rebâh olmuştu.²⁴ Hani şu kızgın güneş altında çöl kumlarına yatırılan ve sadece 'Rabbim Allah' dediği için üstüne kocaman kayalar koyulan, ama yine de imanından zerre kadar dönmeyen köle Bilâl. O şimdi Server-i Enbiyâ'nın ilk müezzini olma şerefine ermişti. Allah'a kul olmanın özgürlük demek olduğunun simgesi Bilâl için, ne yüce bir makamdı bu! Nebvî iltifatın ifadesiyle, "müezzinlerin efendisi Bilâl" olmuştu.²⁵ Hatta bir rivayete göre, Bilâl-i Habeşî'ye ezanla ilgili kalıcı bir hatıra da bahşedilmişti. Bir gün sabah namazı için uyandırmak üzere Hız. Peygamber'in (sav) evine varmıştı. Allah Resûlü'nün hane halkı onun henüz uyanmadığını söyleyince, Bilâl, ezanın, "Hayye ale'l-felâh"tan sonrasına yüksek sesle, "es-Salâtü hayrun mine'n-nevm." (Namaz uykudan daha hayırlıdır.) ibaresini eklemişti. Daha sonra Resûl-i Ekrem (sav) her sabah ezanında bunu söylemesini uygun görmüştü.²⁶

Yukarıda bahsedildiği gibi Bilâl'in, ilk zamanlarda Neccâroğullarına ait bir kadının evinin damına çıkıp ezan okumasından,²⁷ ardından da Mescid-i Nebvî'de tahsis edilen yüksek yerde ezan okumasından²⁸ ve Hız. Peygamber'in, "Bütün Müslümanların aynı namazı aynı anda kılmaları beni memnun eder. O kadar ki, bütün evlere namaz vaktinin geldiğini ilân edecek adamlar göndermeyi bile düşündüm. Hatta bazı kişilere damların üzerine çıkıp, namaz vaktinin girdiğini ilân etmelerini emretmeyi bile kalbimden geçirdim."²⁹ buyurmasından hareketle, ezanın simgesi olarak minareler inşa edilmiştir. Önce ezanın simgesi olan minareler zaman içinde İslâm'ın simge ve sem-

²¹ İM708 İbn Mâce, Ezân, 2; HM15450 İbn Hanbel, III, 408, 409.

²² FK5/228 Münâvî, Feyzu'l-kadîr, V, 228; AU6/305 Aynî, Umdetü'l-kârî, VI, 305.

²³ BS2010 Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, I, 555.

²⁴ TA9/375 Mübârekpûri, Tuhfetü'l-ahvezî, IX, 375.

²⁵ HE1/147 Ebû Nuaym, Hilyetü'l-evliyâ, I, 147.

²⁶ DM1221 Dârimî, Salât, 5; İM715 İbn Mâce, Ezân, 3; HM16591 İbn Hanbel, IV, 43.

²⁷ D519 Ebû Dâvûd, Salât, 33.

²⁸ "Müezzin", DİA, XXXI, 491; "Minare", DİA, XXX, 98.

²⁹ D506 Ebû Dâvûd, Salât, 28.

bolü hâline gelmiştir. Çünkü minarenin görüldüğü yerlerin İslâm beldesi olduğu ve orada İslâm'a ve kurtuluşa çağrı yapıldığı, dolayısıyla o belde sakinlerinin yükselen minarelerden okunan ezanlar sayesinde Allah'a ve Elçisi'ne icabet ettikleri anlaşılmaktadır. Bu anlamda minareler Müslümanların göğe doğru yükselttikleri şehâdet parmaklarıdır.

Ezanın duyulmadığı yerlerde ezanın duyurulması ve kutlu mesajın o muhite ulaştırılması da yine Peygamber ve ashâbının uygulamalarındandı. Sahâbeden Ebû Saîd el-Hudrî, dağda, bayırda hayvan otlatan Abdullah Ebû Sa'saa'ya, "Görüyorum ki, sen davarı ve kırları seviyorsun. Davarların başında yahut çölde iken namaz için ezan okuyacak olduğun zaman ezanı tiz sesle oku. Zira müezzinin sesinin yettiği yere kadar insan, cin ve dahi ne varsa ezanı duyduğunda muhakkak kıyamet gününde müezzin lehine şehâdetle bulunacaktır." demiş ve bunu Resûlullah'tan işittiğini söylemişti.³⁰ Yine Allah Resûlü kendisiyle vedalaşıp sefere çıkan ashâbından iki kişiye, "Yola çıktığınızda (namaz vakti geldikçe) ezan okuyup ardından kâmet getirin. Sonra büyüğünüz imam olsun."³¹ buyurarak ezanın duyulmadığı mekânlarda da ezan okunmasını istemişti.

Muhammed ümmetinin en önemli şiarlarından olan mescit³² ve kible³³ sonra şimdi de Yüce Allah, "şehâdetleri dinin temeli" olan ilâhî bir çağrıyı meşru kılarak, Müslümanların toplumsal kimliklerinin oluşumundaki önemli bir nimetini daha tamamlamış oldu. Böylece İslâm'ın şiarı olan ezanın nasıl okunacağı belirlenmiş ve ezan, namaz ibadetinin vazgeçilmez (müekked) bir sünneti olmuştu. İşte o zamandan beridir, başka değil sadece bu ilk hâliyle ezan, namazla birlikte İslâm'a da bir çağrı olmuş ve okunduğu her yerde Müslüman varlığının işareti hâline gelmiştir. Bunun da ötesinde ezan ve namaz Müslümanları bir araya getiren, onları birbirine bağlayan bir işleve sahip olmuştur. Allah Resûlü, "Bir köyde üç kişi bulunur da ezan okunmaz ve namaz kılınmazsa, şeytan onlara musallat olur. Sen cemaate devam et. Çünkü sürüden ayrılanı kurt kapar."³⁴ buyurarak ezan ve namazın Müslümanlar üzerindeki bu etkisine işaret eder. Ezan aynı zamanda okunduğu beldenin özgürlüğünü, bağımsız kaldığını da gösterir. Bundan dolayı özgür olabilmek ve özgür kalabilmek için, ezan sesinin hiç dinmeden semalarımızda yankılanması arzusuyla Merhum Mehmet Akif'in İstiklâl Marşımızdaki şu temennisi hep dilimizdedir:

"Bu ezanlar ki şehâdetleri dinin temeli,
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli!"

³⁰ B609 Buhârî, Ezân, 5.

³¹ B630 Buhârî, Ezân, 18.

³² Bakara, 2/114, A'râf, 7/31;

Cin, 72/18; Nûr, 24/36-37.

³³ Bakara, 2/142-150.

³⁴ HM28064 İbn Hanbel, VI, 445.

EZAN İSLÂM'IN ÇAĞLAR AŞAN ÇAĞRISI

أَنَّ النَّضَرَ بْنَ سَفْيَانَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
فَقَامَ بِلَالٌ يُنَادِي فَلَمَّا سَكَتَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ”مَنْ قَالَ مِثْلَ هَذَا يَقِينًا
دَخَلَ الْجَنَّةَ.“

Nadr b. Süfyân, Ebû Hüreyre'yi şöyle derken işitmiştir: “Resûlullah (sav) ile birlikteydik, derken (namaz vakti girdi ve) Bilâl kalkıp ezan okudu. Bitirdiğinde Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: ‘Kim gönülden inanarak bunun söylediklerini söyler (ezanı tekrar eder)se cennete girer.’”

(N675 Nesâî, Ezân, 34)

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "لَا يُرَدُّ الدُّعَاءُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الْأَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلَّا أَنْ يَسْتَهْمُوا عَلَيْهِ لَاسْتَهَمُوا..."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "الْمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ، وَيَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ، وَشَاهِدُ الصَّلَاةِ يُكْتَبُ لَهُ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ صَلَاةً، وَيُكَفَّرُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا."

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ: اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ التَّامَّةُ وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتُهُ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ."

Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Ezan ile kâmet arasında yapılan dua geri çevrilmez.”

(D521 Ebû Dâvûd, Salât, 35)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İnsanlar ezandaki ve birinci saftaki (sevabı) bilselerdi, ezan okumak ve birinci safta yer almak için aralarında kura çekmekten başka bir yol bulamazlar ve (sonunda) kura çekerlerdi...”

(B615 Buhârî, Ezân, 9; M981 Müslim, Salât, 129)

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Müezzin, sesini ulaştırmak için ne kadar güç sarf ederse o kadar bağışlanır. Kuru ve yaş (ne varsa hepsi) onun lehine şahitlik eder. (Cemaatle) namaza katılan kimseye de yirmi beş namaz (sevabı) yazılır ve iki namaz arasındaki (günahları) affedilir.”

(D515 Ebû Dâvûd, Salât, 31)

Câbir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Kim ezanı işitince, ‘Ey bu mükemmel davetin ve kılınan namazın Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e sana yaklaştıran her türlü vesileyi ve fazileti ihsan et. Onu, kendisine vaad etmiş olduğun Makâm-ı Mahmûd'a kavuştur.’ derse kıyamet günü şefaati ona helâl olur.”

(B614 Buhârî, Ezân, 8; D529 Ebû Dâvûd, Salât, 37)

J

slâm tarihinin sayfaları arasında gözyaşları ile saklanmış şöyle bir ezan hikâyesi vardır: Hz. Peygamber (sav), tebliğ vazifesini tamamladıktan sonra, ardında sevgisini bırakarak vefat etmişti. Ashâbı ona doyamamıştı. Bunlardan birisi de Sevgili Nebî'nin, “müezzinlerin efendisi”¹ diye ezanını ve müezzinliğini tebrik ettiği Habeşli Bilâl'di. Vefatın ardından üzüntüsünden duramamıştı Bilâl Medine'de. Bastığı, gördüğü her yer onu (sav) hatırlatıyor, dokunduğu her şey elemini, özlemini artırıyordu.

“Resûlullah'tan sonra kimse için ezan okumayacağım/okuyamayacağım.” demişti Bilâl. Uzaklaşmak istedi Medine'den. Hiç kıramayacağı Hz. Ebû Bekir'i bile buna ikna etti; Şam'a gitti. Ancak ruhuna işleyen peygamber sevgisini ve aşkını geride bırakmak ne mümkündü! Gönülünden hiç çıkmayan Resûlullah, bir gece rüyasında görünürde, “*Yâ Bilâl! Bu ceфа nedir? Beni ziyaret edeceğin vakit gelmedi mi?*” diyordu. Daha fazla dayanamadı Bilâl. Hemen yollara düştü; onun elinin değdiği, ayağının dokunduğu yerleri yine göreyim diyerek döndü Medine'ye. Geldiğinde sabah namazı vakti girmek üzereydi. Doğrudan Ravza'ya, Resûlullah'ın kabri şerifine gitti. Mübarek kabrine yüzünü sürdü, ağladı ve yüreğindeki hasreti gözyaşlarıyla söndürmeye çalıştı. Derken Peygamberimizin torunları Hasan ve Hüseyin çıkageldiler. Bilâl onlara sarıldı, kokladı. Onlar da dedelerinin günlerini hatırladılar; özlemişlerdi Bilâl'in sesinden ezan dinlemeyi. Hatırayı yâd etmek üzere ezan okumasını istediler Bilâl'den. Medineliler de hasretti Bilâl'in sesine. Bu peygamber müezzininin okuduğu ezanın gönüllerindeki ve kulaklarındaki hatırası ve hatırlattıkları bir başkaydı. Kabul etti Bilâl ve Peygamber zamanında olduğu gibi mescidin damına çıkıp, “Allâhü ekber” dediğinde, Medine dikkat kesildi. “Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh.” dediğinde Medine çalkalandı. “Eşhedü enne Muhammeden Resûlullâh.” deyince Bilâl, sanki Peygamber (sav) dirilmiş diye sokaklara döküldü halk. Bir şehir halkı ağlıyordu; hıçkırıklara boğulan Medineliler, o gün Allah Resûlü'nün vefatından sonra en hüzünlü günlerini yaşamıştı.²

Bu olay, ezanın içeriğini, mesajını ve anlamını, yaşanmış bir vakıa olarak bütün tazeliğiyle bize anlatması bakımından önemlidir. Ezan her okunduğunda ve her okunduğu yerde; ilk gün okunduğu gibi, o gün Bilâl'in okuduğu gibi, büyük mânâlar, coşkular ve hatıralar yaşatır gönül-den dinleyenlere ve anlayanlara.

¹ HE1/147 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, I, 147.

² ZS1/357, Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I, 357-358; ST3/236 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 236-238.

Aslında ezan, namaz vaktinin girdiğinin belli ifade kalıplarıyla ilânı, bildirimi demektir. Namaza başlanırken de haber vermek için tekrar edilir sözleri. O zaman “kâmet” olur adı. Ezan, vaktin girdiğini; kâmet ise namazın başladığını bildirir. Bu iki mübarek çağrı arasında edilen dualar ise geri çevrilmez.³ Bu bakımdan ezan, namaz gibi kulluğun zirvesini ifade eden bir ibadetle birlikte anılmalı ve düşünülmelidir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de iki yerde⁴ doğrudan “ezan” yerine “namaza çağrı” ibaresi zikredilmekte; “ezan” ve “müezzin” kelimeleri ise farklı bağlamlarda “bildirmek” anlamında kullanılmaktadır.⁵

Aynı şekilde neredeyse ilgili bütün hadislerde de ezan, namaz ile birlikte dile getirilmektedir. Zaten ezanın ortaya çıkışı da, Hz. Peygamber’in (sav), müminlere namaz vaktinin girdiğini bildirecek ve onların namaz için cemaat oluşturmak üzere mescitte toplanmalarını sağlayacak bir çağrı vasıtası arayışının sonucunda olmamış mıydı?⁶

Ezan, kelime anlamına uygun bir şekilde, dünya üzerindeki saat farkı sebebiyle her an ve günde beş defa Allah’ın büyüklüğünün ve İslâm inanç esaslarının ilânıdır. Kulluğun, yüksek bir mekândan, yüksek bir sesle en büyük varlığa arzıdır aynı zamanda. Nasıl ki Rabbimiz Allah, yüce kitabı Kur’ân-ı Kerîm’de, “Ben, cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”⁷ buyurmaktadır, işte Hz. Bilâl’in ilk okuduğu andan itibaren yeryüzünün her yerinde her an okunmakta olan ezan da âdeti bu ilâhî fermana bütün varlıklar adına bir cevap, bir icabettir.

Bir mânâda ezan, günde beş defa, “Evet, Yâ Rabbi! Sadece seni yüceltiyoruz ve senden başka ilâh olmadığına, Muhammed’in senin elçin olduğuna, kurtuluş ve mutluluğun bunda olduğuna inanıyor ve şahitlik ediyoruz.” demektir. Allah Teâlâ’nın “kendisine iman eden kullarından sadece O’na ibadet etmelerini istemesine”,⁸ sanki kulları tarafından verilmiş bir cevaptır. Nitekim Hz. Peygamber’in (sav), “Müezzini işiten hiçbir cin, insan, ağaç, taş yoktur ki, (kıyamet günü) onun lehine şahitlik etmesin.”⁹ ya da bir başka hadisinde, “Müezzin, sesini ulaştırmak için ne kadar güç sarf ederse, o kadar bağışlanır. Kuru ve yaş (ne varsa hepsi) onun lehine şahitlik eder. (Cemaatle) namaza katılan kimseye de yirmi beş namaz (sevabı) yazılır ve iki namaz arasındaki (günahları) affedilir.”¹⁰ buyurması, bir yönüyle bütün âlemin, kulluğunu ve teslimiyetini âlemlerin Rabbine arz etmesine vesile olan müezzine minnetini ifade etmektedir.

³D521 Ebû Dâvûd, Salât, 35.

⁴Mâide, 5/58; Cum’a, 62/9.

⁵RM2 İsfehâni, Müfredât, s. 111.

⁶D499 Ebû Dâvûd, Salât, 28.

⁷Zâriyât, 51/56.

⁸Ankebût, 29/56.

⁹İM723 İbn Mâce, Ezân, 5.

¹⁰D515 Ebû Dâvûd, Salât, 31.

Bu bağlamda, ezanın ilk ortaya çıkışındaki sır da biraz aydınlanmaktadır. Ezan, doğrudan bir vahiy ya da peygamber buyruğu olarak değil de, sahâbenin istişaresi, düşünmesi, ıstırabını çekmesi neticesinde Abdullah b. Zeyd ve Ömer b. Hattâb gibi sahâbîlerin rüyasında öğretilmişti. Böylece, dinî uygulamaların tespitinde ender görülen bir tarzda ezan, başlangıcından itibaren kullarının katkısıyla Yüce Yaratıcı'ya ve O'nun Kutlu Elçisine övgü ve bağlılık nişanesi olarak ortaya çıkmıştı. Bu nedenledir ki ezan, Hz. Ebû Bekir'in de ifade ettiği gibi, "İmanın bir şiarıdır."¹¹ İşte o günden beridir ezan, Muhammed ümmetinin simgesi ve ortak değeri olmaya devam etmektedir.

Bir Müslüman, daha yavrusu dünyaya ilk gözlerini açtığında kulağına ezan okuyarak, âdeta ona kimliğini ve şiarını fısıldamaktadır. Bu, Resûlullah'ın torunu Hasan doğduğunda onun kulağına ezan okumasıyla¹² sünnet olmuş bir uygulamadır. Böylece, âdeta insanı bütün erdemlere götürecektir, özgürleştirecek ve bütün sapkınlıklardan koruyacak temel öğretileri içeren ezanın, gözlerini açtığı anda kulağına fısıldanmasıyla, çocuğun ilk mânevî aşısı yapılmış olmaktadır. Bütün mânevî kirlerin, kötülüklerin, sapkınlıkların ve şeytanca işlerin, hayatı boyunca o çocuktan uzak durması için yapılan bir duadır bu anlamda ezan. Çünkü ezanın bir gücü de budur. Ezanın bulunduğu ve duyulduğu yerde, kötülükler ve şeytan barınamaz. Muhammedî seda, yerden göklere doğru, "sözlerin en temiz ve güzel olanının O'na yükselmesi"¹³ gibi yükselirken, rahmet kapılarını da açar ve bütün bir âlemi kirlerinden arındırır. Zamanı, vakti, kulluğu ve en büyüğü unutturanlar, kutsal çağrı boyunca ortadan kaybolur. Ortalık huzur, sükûn ve kurtuluş muştusuyla dolar. Nitekim Resûl-i Ekrem (sav) namaz için ezan okunduğu zaman şeytanın dönüp onu duymayacağı yere kadar uzaklaştığını, ezan bitince geri gelse de kâmet edilmeye başlanınca tekrar dönüp kaçtığını anlatmaktadır.¹⁴

Usulünce ve samimiyetle okunan ezanın, Müslüman'ın içine işleyerek durup kulak vermesini sağlaması ve içinde namaza koşma coşkusu uyandırması, bu Peygamber buyruğundaki hakikati bizim idrakimize sunan bir tecrübedir. Bir yandan şeytanı uzaklaştıran ilâhî çağrı,¹⁵ öte yandan insanı Rabbine yaklaştırıyor. Bu nebevî haber, ezan okunmasıyla birlikte uzaklaşan şeytandan kurtulan temiz fitratın sesine uyan, ezan ile ruhunda oluşan uyanışın bıraktığı mânevî lezzet ve hazzı tadan nicelerinin hidayete ermesindeki hikmeti de açıklar gibidir. Fitrat nuruyla vahiy nurunun birleştiği bir an, bir neşe dalgası oluverir ezan.

¹¹ MA1858 Abdürrezzâk, *Musannef*, I, 483.

¹² D5105 Ebû Dâvûd, Edeb, 106, 107; T1514 Tirmizi, Edâhî, 16.

¹³ Fâtır, 35/10.

¹⁴ B608 Buhârî, Ezân, 4; M856 Müslim, Salât, 16.

¹⁵ M858 Müslim, Salât, 18.

Ezan, Allah'ın büyüklüğünü, yegâne ilâh olduğunu ve Hz. Muhammed'in O'nun elçisi olduğunu bütün âleme ilân ettikten sonra, bütün ibadetlerin özünü ve mânâsını ihtiva eden namaz için huzura çağrı yapmakta ve akabinde kurtuluş yolunun bu olduğunu insanlara hatırlatmaktadır. Dünyaya dalmış, varlığın gayesini, insan olmayı, yönünü ve yörüngesini unutmışlara bir hatırlatma... Bu bakımdan ezan bir uyarıdır aynı zamanda. Hayatın akışına kapılmış olan insana, yaptığı her ne ise büyük bir işmiş gibi görse de ondan daha büyük ve önemli olanı bir ilândır ezan. Allah bütün azametiyle ve hâkimiyetiyle hissedilir ezanın okunmasıyla. Allah'tan başka büyük, O'ndan daha önemli, bilgili, kudretli bir varlığın olmadığına ifadesidir "Allâhü ekber"ler. Şehâdetler, Allah'tan başkasına kulluktan kurtarır, özgürleşmenin reçetesini verir Allah'ın kullarına. "Hayye ale's-salâh" ile namaza davet edilir insan, özgürlüğü perçinlensin, secdeden mi'racı yükselsin diye. Kurtuluşa çağrıdır, "Hayye ale'l-felâh", hem de bir müjdedir. Sabah ezanındaki, "es-Salâtü hayrun mine'n-nevm" tatlı uyku özelinde dünyevî zevklerden daha hayırlı şeylerin olduğunu hatırlatır insana. Ve nihayet, "Allâhü ekber, lâ ilâhe illâllâh" bir kez daha vurgular ki Allah en büyüktür, yalnız Allah en büyüktür. Ezanın akabinde kılınan namazla, bu ulvî mânâ ve mesaj bütünleşir, tamam olur. Peygamber Efendimizin (sav), "gözümün nuru"¹⁶ dediği namazla birlikte daha bir anlam kazanır ezan. "Allâhü ekber"lere en güzel cevap olarak bu büyüklük karşısındaki boyun eğişi simgeler rükûlar ve secdeler. Böylece, ezanın sözlerindeki iman ve amel birlikteliğine vurgu, fiiliyat olur; bir kulluk bilinci ve eylemi olarak Rabbe yükselir.

Bu şekliyle ezan, tam bir iman kelimesi, kuldan Rabbine doğru yükselen inanç ve bağlılık ifadesi değil midir? Dolayısıyla ezan, bir çağrı olmaktan da öte bir mânâ taşıyan, kulluk şuurunu yeşerten ve dalga dalga ulaştığı bütün mahlûkata bunu ulaştıran bir davettir. Bu sebeple ezanı duyan her müminin onu büyük bir huşû içinde dinlemesi, müezzinin sözlerine candan icabet ederek şehâdet kelimelerini yinelemesi, namaza ve kurtuluşa çağrı ifadelerinin akabinde, güç ve kudretin ancak Allah'ın bahşetmesiyle olduğunu hatırlaması, böyle yaptığında cennetle muştulanması¹⁷ ve sonunda yapılan duanın kabul edileceğinin bildirilmesi,¹⁸ hep ezanın bu mânâ ve önemine işaret eden nebevî haberler cümlesindendir.

Ezana kayıtsız kalmamalıdır insan. Önem verdiği bir kimse çağırdığında bunu nasıl erteleyemezse, ezan okunduğunda da, kutsal bir görev için Allah'ın huzuruna çağrıldığını düşünmelidir. Rabbi karşısında kendi

¹⁶ N3391 Nesâî, İshratü'n-nisâ', 1; HM12318 İbn Hanbel, III, 128.

¹⁷ M850 Müslim, Salât, 12.

¹⁸ D524 Ebû Dâvûd, Salât, 36.

aczini, zaafılarını ve kulluğunu hatırlamalıdır. Bu sebeple olsa gerek Hz. Peygamber (sav), ezanın sadece müezzini yüksek sesle ifade ettiği bir çağrı olarak dinlenmesini değil, aynı zamanda ona yürekten icabet edilerek, aynı sözlerin tekrar edilmesi suretiyle özümsemesini de emir buyurmuş¹⁹ ve böyle yapanın büyük sevaba nail olacağını müjdelemiştir. Nitekim bildirildiğine göre, bir keresinde peygamber müezzini Hz. Bilâl, yine bütün ruhuyla ve içten okuyuşuyla ezanı tamamlamıştı. Ashâbıyla birlikte büyük bir huşû içinde ve gözlerini kırpmadan bu ulu çağrıyı dinleyen Kutlu Nebî (sav), bu rahmet ikliminden dinleyenlerin nasıl hissedar olacaklarına dair şu müjdeyi vermişti: “Kim gönülden inanarak bunun söylediklerini söyler (ezanı tekrar eder)se cennete girer.”²⁰

Allah Elçisi’nin (sav) şu hadisinde de bildirdiğine göre, ezanın mânevî kazanımları çok büyüktür: “İnsanlar ezandaki ve birinci saftaki sevabı bilse-lerdi, ezan okumak ve birinci safta yer almak için aralarında kura çekmekten başka bir yol bulamazlar ve (sonunda) kura çekerlerdi...”²¹

Ezan büyük bir mânâ ve şuur ikliminin müjdecisidir. Bu sebeple onun, abdestli olarak,²² güzel ve gür bir sesle,²³ her yere duyurmaya çalışarak, sağa ve sola dönerek okunması²⁴ ayrıca toplumun en hayırlılarının bu işi üstlenmesi²⁵ sünnettir.

Hz. Peygamber’e göre, “İmam (kendisine uyanların namazlarına) kefil, müezzin ise (namaz vakitleri konusunda) kendisine güvenilen kimsedir...”²⁶ Allah Resûlü, “her gün insanları namaza çağıran müezzinlerin, kıyamet gününde misk kokuları yayan tepelerde bulunacak kişilerden olacakları” müjdesini vermiş,²⁷ onların bağışlanmaları için de şöyle özel duada bulunmuştur: “Allah’ım! İmamlara (kefil oldukları konuda) muvaffakiyet ver, müezzinleri de (olası taksirlerinden dolayı) bağışla!”²⁸

Ezanı dinleyen Müslümanların da büyük kazanımlara nail olduğuna dair Peygamber müjdeleri bulunmaktadır. Nitekim ezanın mânâ ve öneminden dolayı müezzinlerin büyük sevap kazandıkları, seslerini duyurdukları canlı cansız bütün varlıkların kıyamette lehlerine şahitlik edeceği²⁹ ve onların, “kıyamet gününde en uzun boylular (seçkin kimseler) olacağı”³⁰ yani makamlarının yüksek olacağı gibi nebevî müjdelerden mahrum kaldıklarını dile getiren kimi sahâbe, Peygamberimize “Ey Allah’ın Resûlü! Müezzinler (ezan okuyarak kazandıkları sevapla) fazilet olarak bize üstün geliyorlar.” diye serzenişte bulunmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber de (sav), “Sen de, onlar söylediklerini söyleyip bitirince, dilediğini iste; sana da (aynı sevap) verilsin.”³¹ buyurarak, bu rahmet ikliminden hissedar olmanın yolunu göstermişti.

¹⁹ B611 Buhârî, Ezân, 7;

M848 Müslim, Salât, 10.

²⁰ N675 Nesâî, Ezân, 34;

HM8609 İbn Hanbel, II, 352.

²¹ B615 Buhârî, Ezân, 9;

M981 Müslim, Salât, 129.

²² T200 Tirmizî, Salât, 33.

²³ N634 Nesâî, Ezân, 6;

B3296 Buhârî, Bed’ül-halk,

12; HM11045 İbn Hanbel,

III, 6.

²⁴ N644 Nesâî, Ezân, 13;

T197 Tirmizî, Salât, 30.

²⁵ D590 Ebû Dâvûd, Salât, 60;

İM726 İbn Mâce, Ezân, 5.

²⁶ T207 Tirmizî, Salât, 39.

²⁷ T1986 Tirmizî, Birr, 54.

²⁸ T207 Tirmizî, Salât, 39.

²⁹ N645 Nesâî, Ezân, 14;

İM723 İbn Mâce, Ezân, 5.

³⁰ M852 Müslim, Salât, 14.

³¹ D524 Ebû Dâvûd, Salât, 36;

HM6601 İbn Hanbel, II, 171.

Ezan bir şîardır. Nasıl ki her dinin alâmetleri, işaretleri ve sembolleri varsa, İslâm'ın da vardır. Bunlara “şeâir” denilmektedir. Çoğul bir isim olan şeâir, “İslâm’a özgü olan, onu çağrıştıran ve İslâm'ın korunmasını gerekli kıldığı hususlar, alâmetler ve semboller” demektir. Bu alâmetler, dinimizi sembolize ederler ve bulundukları yerde Müslüman varlığının birer göstergesi olurlar. Yüce Allah, Kutsal Kitabımızda dinin şeâirine saygı gösterilmesini istemiş ve bunu takvanın bir gereği olarak nitelemiştir.³² İlâhî hikmet, taşıdığı derin anlamı ve öneminden dolayı ezanın, dinin şeâirinden biri hâline gelmesini, okunmasıyla dini hatırlatan bir özellik içermesini ve okunduğu yerde Müslüman varlığının işaretlerinden birisi olmasını gerektirmiştir. Zaten bilindiği gibi ezan-ı Muhammedî'yi ortaya çıkaran çağrı arayışında, Hz. Peygamber (sav) ve sahâbesinin üzerinde durdukları en önemli husus, diğer din mensuplarını çağrıştıracak vasıtalarla özenle kaçınmak ve bu ümmete has bir çağrı şekli bulmak olmuştur.³³ Ezan, her şeyiyle İslâm'a ve Müslümanlara özgü bir şîar olduğu içindir ki Medine'de ilk okunduğunda ezanı dinleyen yahudiler, “Ey Muhammed! Daha önce hiç bilinmeyen bir çağrı ortaya koydun!” demişlerdi.³⁴

Nitekim Enes b. Mâlik (ra) şöyle anlatır: “Peygamberimizle bir sefere gittiğimizde bizi hemen savaşa sokmaz, sabah olmasını beklerdi. Sabah olduğunda bekler, ezan okunduğunu duyarsa onlarla savaşmazdı.”³⁵ Çünkü ezan, okunduğu yerin bir İslâm toplumu barındırdığının ve o bölgenin Allah'ın büyüklüğünü, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ettiğinin en açık ilânıdır. Bu nedenledir ki Allah Resûlü, en az üç hane halkının bulunduğu yerleşim merkezlerinde ezanın mutlaka okunmasını, aksi takdirde orada şeytanın ve kötülüğün hâkim olduğu mânâsı çıkacağını ifade eder.³⁶ Böylece o, ezanın bir güvenlik sembolü olduğu kadar, mânevî bir güvence olduğunu belirtmiştir.

Ezanın İslâm'ın ve Müslümanlığın bir simgesi olması, farz namazların vakitlerinin girdiğini haber vermenin dışında, fetih ve zaferlerin akabinde ezan okunması geleneğinde de kendini göstermektedir. Bu, Hz. Peygamber (sav) Mekke'yi fethettiğinde, Bilâl'in Kâbe'nin damına çıkarak ezan okumasından beri³⁷ ele geçirilen her beldede yapılan ilk uygulamalardan biri olmuştur.

Ümmet-i Muhammed, ezan-ı Muhammedî'sine sahip çıkmış, Bilâl'in okuduğu ilk ezanı asırlar boyunca aynı sözcük ve ifadelerle devam ettirmek suretiyle onu en vazgeçilmez değerleri arasında tuttuğunu göstermiştir. İslâm âlimleri ezanı olduğu ifade kalıplarından farklı bir şekle dönüştürmenin veya

³² Hac, 22/32.

³³ B604 Buhârî, Ezân, 1; M837 Müslim, Salât, 1.

³⁴ İF2/77 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 77-78.

³⁵ B610 Buhârî, Ezân, 6; M847 Müslim, Salât, 9.

³⁶ HM28064 İbn Hanbel, VI, 445.

³⁷ ST3/234 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 234.

telaffuz etmenin caiz olmadığını vurgulamışlardır. Zaten aksi bir davranış, en basit anlamıyla ezanı anlamsızlaştırmak olur. Bu, Peygamber Efendimizin öğrettiği ve İslâm'ın evrenselliğinin simgesi olan “ezan-ı Muhammedî” olmaz. Ezanın dili evrenseldir. Hangi millet ve ırktan olursa olsun, hangi coğrafya ya da ülkeden olursa olsun, ezanı duyan her Müslüman, duyduğu an onu anlar ve mesajını alır. Bu sebeple ezan-ı Muhammedî, bütün asırlarda Medine’de okunduğu ilk şekliyle yankılanarak gelmiş ve bütün Müslüman toplumlar tarafından o aslî hâliyle okunmaya devam edilmiştir.

Ezan, mimari, edebiyat ve musiki gibi kültürel değerlerimizin gelişiminde önemli bir yapı taşı olagelmıştır. Bir kalem gibi zarif, bir şehâdet parmağı gibi anlamlı ve bir tevhid sembolü gibi göklere yükselen minarelerin ortaya çıkmasında doğrudan etkilidir meselâ. Böylece, medeniyetimizin damgası durumundaki cami mimarisinin en önemli unsurlarından birisi olan minare yapısı ve estetiği, varoluşunu ezanın yüksek bir yerden ve yüksek sesle okunması sünnetine borçludur. Minare, ezan okunmak için vardır; ezan, orada İslâm olduğu için vardır. Aynı şekilde ezanın söz ve anlamındaki derinlik ve taşıdığı tarihî değerler, nice yazarlara duyusu, nice şairlere ilham kaynağı hatta nice şarkı ve türkülere konu olmuştur. Önce şairin gönlüne, sonra kalemine ilham verir ezanlar. Edebiyat tarihimizde “ezan” başlıklı o kadar çok yazı ve şiir vardır ki! Nitekim İstiklal Marşımızda da, diğer maddî ve mânevî kıymetlerimizle birlikte Müslümanlığımızın simgesi olarak ezana atıfta bulunulmakta ve onun en önemli din ve bağımsızlık sembollerimizden birisi olduğuna vurgu yapılmaktadır:

“Bu ezanlar ki şehâdetleri dinin temeli,
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.”

Öte yandan ezanın okunuşunda da güzelliğe ve estetiğe riayet çağrısı vardır. Bu sebeple güftesindeki anlam ile musikişinaslara çeşit çeşit makamlarda besteler yaptırmış; Allah aşkının gönüllerden dile, notalardan sese uzanan tercümanı olmuştur ezan.

Yine saatlerin yaygınlaşmasından öncesine kadar ezanlar, Müslümanların kullandıkları saatleri mesabesindeydi. İşler, buluşmalar, öğünler hep okunacak ezana göre ayarlanırdı. Herhangi bir şeyin zamanı sorulduğunda kullandığımız, “eli kulağında” ifadesi, müezzinin şerefeye çıktığını, elini kulağına attığını ve hemen ezana başlayacağını ifade etmekteydi. Bu özellikle riyle de ezan, medeniyetimizin en önemli inşa araçlarından birisi olagelmıştır. Zaten medeniyetimiz bu ulu ve nurlu sesin şehâdetlerinin ekseninde şekillenmemiş midir? Öyleyse, ezan bir medeniyet simgesidir diyemez miyiz?

Ortak bir dildir ezan; Ümmet-i Muhammed için bir şiar ve şuurdur.

Bir kimlik bilincidir ezan; vakitle birlikte insana ne olduğunu, nerede olduğunu bildirir.

Bir davettir o; huzura, şuura, kurtuluşa, sevgiye, sevgiliye ve kullukta özgürlüğe.

Bir dinginliktir o; duyan gönüllere, fitratını arayanlara.

Ve bir işaret feneridir ezan, yolunu yitirenlere; bir ışıktır, karanlıkta kalmışlara; bir ulu sestir, yalnızlara, çaresizlere; bir müjdeli ışıktır, vakti gözetenlere ya da sabahı bekleyenlere.

Dahası çocuklar, Allah demeyi ilk ondan öğrenir, büyüklerinin bu ses karşısındaki saygısını görür, kımıldayan dudakları okur ve böylece ilk dinî terbiyeyi ezanla alır. Bu sebeple, çocukların millî ve dinî terbiyesi üzerindeki etkisi de önemi de bir başkadır ezanın. İnsan yıllar sonra ve hele ülkesinden uzaksa, özlemle yâd eder coşkulu ezanları, kandilleri, iftarları. Ve duyunca ezanı, Müslümanlığını, vatanını hissederek. Şair bu duygularla evlâtlarımızın, memleketimizin ezandan mahrum kalmaması için ne güzel yakarmıştır:

“Biz, kısık sesleriz... Minareleri

Sen, ezansız bırakma Allah'ım!

Ya çağır şurda bal yapanlarını,

Ya kovansız bırakma Allah'ım!

Mahyasızdır minareler... Göğü de

Kehkeşansız bırakma Allah'ım!

Müslümanlıkla yoğrulan yurdu,

Müslümansız bırakma Allah'ım!”

Her ne kadar, “Namazda gözü olmayanın, ezanda kulağı olmaz!” denilmişse de, Müslüman, namaz kılsın ya da kılmasın, şehâdet ve tevhid kelimelerinin haykırıldığı ezanları edeple dinler. Bu rahmetten, bereketten nasibdar olmak, şehâdetini yani şahitliğini yenilemek için, ezanı saygı ve huzur ile dinleyip tekrarladıktan sonra Allah Resûlünün şu duasını okur:

“*Allâhümme Rabbe hâzihi'd-da'veti't-tâmme, ve's-salâti'l-kâime, âti Muhammedenî'l-vesîlete ve'l-fazîlete, ve'b'ashü makâmen mahmûdenî'llezî veadteh.*” (Ey bu mükemmel davetin ve kılınan namazın Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e sana yaklaştıran her türlü vesileyi ve fazileti ihsan et. Onu, kendisine vaad etmiş olduğun Makâm-ı Mahmûd'a kavuştur.)³⁸ Âmin!

³⁸ B614 Buhârî, Ezân, 8; D529 Ebû Dâvûd, Salât, 37.

KIBLE MÜSLÜMANLARIN İSTİKAMETİ

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: بَيْنَا النَّاسُ يُصَلُّونَ الصُّبْحَ فِي مَسْجِدِ قُبَاءٍ إِذْ جَاءَ جَاءٌ فَقَالَ:
أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ قُرْآنًا أَنْ يَسْتَقْبِلَ الْكَعْبَةَ فَاسْتَقْبِلُوهَا، فَتَوَجَّهُوا إِلَى
الْكَعْبَةِ.

İbn Ömer (ra) anlatıyor:

“İnsanlar Kubâ Mescidi’nde sabah namazı kılarlarken birisi geldi ve
‘Allah, Hz. Peygamber’e (sav), Kâbe’ye yönelmesini emreden bir Kur’an
âyeti indirdi. ‘Siz de Kâbe’ye yönelin.’ dedi.

İnsanlar da Kâbe’ye yöneldiler.”

(B4488 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 14)

عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ الْبَيْتَ دَعَا فِي نَوَاحِيهِ كُلِّهَا، وَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى خَرَجَ مِنْهُ، فَلَمَّا خَرَجَ رَكَعَ رَكْعَتَيْنِ فِي قُبْلِ الْكَعْبَةِ وَقَالَ: ”هَذِهِ الْقِبْلَةُ.“

قَالَ أَبُو ذَرٍّ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ”لَا يَزَالُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ وَهُوَ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ، فَإِذَا التَفَتَ انْصَرَفَ عَنْهُ.“

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ”مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَذَلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِي لَهُ ذِمَّةُ اللَّهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ، فَلَا تُخْفَرُوا اللَّهَ فِي ذِمَّتِهِ.“

Atâ'nın işittiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber (sav) (Mekke'nin fethedildiği gün) Kâbe'ye girdiği zaman her köşesinde dua etti. Oradan çıkıncaya kadar da namaz kılmadı. Dışarı çıkınca Kâbe'nin önünde iki rekât namaz kıldı ve ‘İşte kible!’ buyurdu.”

(B398 Buhârî, Salât, 30)

Ebû Zer'den nakledildiğine göre,

Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Kul, namazında etrafıyla ilgilenmediği sürece, Yüce Allah kuluna yönelir. Kul namazında etrafıyla ilgilenmeye başladığında, Allah da ondan yüz çevirir.”

(D909 Ebû Dâvûd, Salât, 160-161)

Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre,

Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Her kim bizim kıldığımız gibi namaz kılar, kiblemize yönelir ve kestiklerimizden yerse işte o kimse Allah'ın ve Resûlü'nün ahit ve emânına (güvencesine) sahip bir Müslümandır. Sakın (Allah'ın verdiği güvenceyi bozarak) ahit ve emânı hususunda Allah'a hıyanet etmeyin.”

(B391 Buhârî, Salât, 28)

B

irinci Akabe Biati'nde Allah Resûlü'ne bağlılık yemini eden Medinelilerden Kâ'b b. Mâlik anlatmaktadır: "Kavmimizin müşrik olan hacılarıyla beraber Medine'den yola çıktık. Seyahat esnasında namazlarımızı kıldık. Berâ b. Ma'rûr da bizimle beraberdi. Yola çıkıp Medine'den ayrıldığımızda Berâ bize dedi ki: 'Ahali! Ben bir karar vermiş bulunuyorum. Bu konuda bana katılıp katılmayacağınızı da bilmiyorum.' Biz, 'Nedir?' dedik. Berâ, 'Vallahi şu binayı, yani Kâbe'yi arkama almayacağım. Namazımı ona doğru kılacağım.' dedi. Ona, 'Vallahi bize ulaşan (haber) Peygamberimizin sadece Şam'a doğru namaz kıldığıdır. Biz ona muhalefet etmeyi de istemiyoruz.' dedik. Berâ 'Ben Kâbe'ye doğru kılacağım.' derken, biz de 'Bunu yapmayacağız.' dedik. Namaz vakti geldiğinde biz Şam'a doğru namaz kıldık, o ise Kâbe'ye yönelerek namazını kıldı.

Nihayet Mekke'ye geldik. Biz onun yaptığını ayıplıyorduk. O ise bu şekilde devam etmekte ısrar ediyordu. Mekke'ye ulaştığımızda bana dedi ki: 'Ey kardeşimin oğlu, Resûlullah'a git ve ona bu yolculuğum esnasında yaptığım şeyi sor. Vallahi bu konuda bana muhalefet ettiğinizi görünce içime bir şüphe düştü.' Bunun üzerine ikimiz birlikte Resûlullah'a gittik. Ancak biz kendisini tanıımıyorduk. Zira daha önce onu görmemiştik. Bu nedenle Mekke'li birisine rastlayınca ona Resûlullah'ı sorduk. Bize, 'Onu tanıyor musunuz?' diye sordu. Biz, 'Hayır.' dedik. 'Amcası Abbâs'ı tanıyor musunuz?' diye sorduğunda, 'Evet.' diye cevap verdik. Zira o ticaret için bizim memleketimize gelirdi. Bunun üzerine adam, 'Mescide girdiğinizde Abbâs'ın yanında oturan kişi Muhammed'dir.' açıklamasını yaptı. Mescide girdik, gerçekten de Resûlullah Abbâs'la birlikte oturuyordu. Onlara selâm verdik. Ardından yanlarına oturduk. Yanlarına yaklaşınca Resûlullah, Abbâs'a, '*Bunları tanıyor musun?*' diye sordu. Abbâs da, 'Evet, tanıyorum. Bu, kavminin lideri Berâ b. Ma'rûr, bu da Kâ'b b. Mâlik'tir.' diye karşılık verdi."

Kâ'b o ânı anlatırken, "Resûlullah'ın, '*Şair mi?*' diye sorduğunu, Abbâs'ın da, 'Evet.' diye cevap verdiğini unutmam." demiş, ardından da olayı anlatmaya devam etmiştir: "Resûlullah'ın huzurunda duran Berâ, söze şöyle girdi: 'Ey Allah'ın Elçisi, ben bu yolculuğa çıktım. Allah da bana İslâm'ı

nasip etti. İbadetlerimde bu binayı (Kâbe'yi) arkama almayı uygun görmedim. Ben ona doğru namaz kıldım, arkadaşlarım ise bu konuda bana muhalefet ettiler. Dolayısıyla içime bir şüphe düştü. Yâ Resûlallah, buna ne dersin?' Bunun üzerine Allah Resûlü, 'Sen bir kible üzerindeydin, onda sabretseydin ya!' buyurdu. Bundan sonra Berâ b. Ma'rûr, Resûlullah'ın kiblesine döndü ve bizimle beraber Şam'a doğru namaz kıldı.¹ Zira Resûlullah'ın Medine'ye gelmesinden önce on altı ay kadar Medineli Müslümanlar Beytû'l-Makdis'e doğru namaz kılmışlardı.²

Allah Resûlü'nün Mekke'den Medine'ye hicretinden bir ay kadar önce Hakk'ın rahmetine kavuşan Berâ b. Ma'rûr, Birinci Akabe buluşmasında Resûlullah'a ilk biat eden kimsedir.³ Berâ, Beytû'l-Makdis'in kible olarak tayin edildiği dönemde, yeryüzünün ilk mâbedi olan ve bütün Müslümanların gönülden bağlı bulunduğu Kâbe'ye yönelerek ibadet etme arzusunu engelleyememiştir. Hz. Peygamber dâhil bütün Müslümanların Beytû'l-Makdis'e yöneldiği dönemde, kendi kararıyla Kâbe'ye yönelmiş, bu tavrı nedeniyle de Kâbe'ye ilk yönelen kimse unvanını almıştır.⁴ Ancak Allah Resûlü kendisine, tayin edilen kibleye yönelmesi gerektiğini söylemiştir. O da Resûlullah'ın talimatına uymuş, Beytû'l-Makdis'e dönerek ibadetlerini sürdürmüştür. Önlerinde Kâbe dururken Beytû'l-Makdis'in kible olarak tayin edilmesi, Allah'ın hidayete erdirdiklerinden başkasına ağır gelse de Resûl'e tâbi olanlarla ökçesi üzerine dönenlerin ayrıştırılması⁵ gibi bir hikmete mebnidir. Beytû'l-Makdis'in kible olarak tayin edilmesi bir imtihan olarak görülmüş, bu nedenle Allah Resûlü, Berâ b. Ma'rûr'u uyarmış, o da tereddüt etmeksizin sözü edilen kibleye yönelmiştir.

Hz. Peygamber, Mekke'de bulunduğu dönemde kendisine ilk tayin edilen kibleye yönelirken, Kâbe'ye olan muhabbeti nedeniyle Kâbe'yi önüne almayı yani Beytû'l-Makdis ile arasına Kâbe'yi koymak suretiyle iki kibleye de eş zamanlı olarak yönelmeyi tercih etmiştir.⁶ Resûlullah'ın ilk kiblesiyle ilgili farklı değerlendirmelerin kaynağını da oradaki bu uygulama şekli oluşturmaktadır.⁷ Mekke'de olduğu gibi, Medine'ye hicret ettiğinde de Hz. Peygamber, yaklaşık olarak on altı veya on yedi ay kadar Beytû'l-Makdis'e yönelerek namaz kılmaya devam etmiştir.⁸

Kiblesi Beytû'l-Makdis de olsa Allah Resûlü Beytullah'a dönmeyi arzu ediyordu.⁹ Mekke'de iken Kâbe'ye yönelme imkânı vardı. Ancak Medine'de artık bu da mümkün değildi. Öte yandan Beytû'l-Makdis'e yönelmesi yahudilerin hoşuna gidiyor,¹⁰ "Hem bizim kiblemize uyuyor hem de dinimiz

¹ HM15891 İbn Hanbel, III, 461; EÜ1/364 İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 364-66.

² HM2992 İbn Hanbel, I, 325; BS2234 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 6.

³ EÜ1/364 İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 364-66.

⁴ MA20705 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 337.

⁵ Bakara, 2/143.

⁶ HM2992 İbn Hanbel, I, 325.

⁷ UE1/312 İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 312.

⁸ B399 Buhârî, *Salât*, 31;

T340 Tirmizî, *Salât*, 138.

⁹ HM18690 İbn Hanbel, IV, 283.

¹⁰ B40 Buhârî, *İmân*, 30.

hususunda bize muhalefet ediyor.” diye eleştiriyorlardı.¹¹ Yahudilerin psikolojik baskısıyla atası Hz. İbrâhim’in inşa ettiği Kâbe’nin özlemi, kiblenin değiştirilmesi konusunda Hz. Peygamber’in beklentisini artırıyor ve gözlerini semaya dikip ne zaman bir emir gelecek diye bekliyordu. Nitekim Resûl’ün beklentisine cevap veren Yüce Mevlâ bu duruma işaret etmiş ve müjdeli haberi vermişti: *“(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Harâm yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.”*¹²

Kiblenin değiştirilmesiyle birlikte, bu gelişmeden rahatsız olan yahudiler peygamberlerin kiblesi olduğunu söyledikleri Beytü’l-Makdis’ten dönüşü yadırgadılar.¹³ Hatta, “Muhammed sebat etseydi onun beklenen peygamber olduğunu kabul edecektik.” demeye başladılar.¹⁴ Halbuki onlara, *“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamber’i), oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Böyle iken içlerinden bazıları bile bile gerçeği gizlerler.”*¹⁵ ifadeleriyle ilâhî hakikat hatırlatılmıştı.

Elçisi’nin arzusunu¹⁶ yerine getiren Allah Teâlâ, *“Yüzünü Mescid-i Harâm’a çevir.”* emriyle Kâbe’yi, Müslümanların yeni kiblesi olarak tayin etmiştir. Ardından da hem Hz. Peygamber’e hem de bütün Müslümanlara şu çağrısı yapmıştır: *“(Ey Muhammed!) Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Harâm’a doğru çevir. (Ey müminler!) Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü Mescid-i Harâm’a doğru çevirin ki, zalimlerin dışındaki insanların elinde (size karşı) bir koz olmasın. Zalimlerden korkmayın, benden korkun. Böylece size nimetlerimi tamamlayayım ve doğru yolu bulasınız.”*¹⁷

Bu âyetlerden sonra müminler ibadetlerinde Kâbe’ye yönelmeye başlamışlardır. Âyetin nüzûlünden haberi olmayan ve hâlâ eski kiblelerine yönelerek ibadetlerini sürdüren bazı müminler, haberi aldıklarında, namazda bile yönlerini değiştirmişlerdir. Kubâ’da insanların sabah namazı kıldığı esnada verilen haber üzerine yaşananları Abdullah b. Ömer şu şekilde anlatmaktadır: *“İnsanlar Kubâ’da sabah namazını kılmakta idiler. Selemeoğulları kabilesinden bir adam geldi¹⁸ ve ‘Bu gece Resûlullah’a Kur’an’dan bir âyet indi ve Kâbe’ye yönelmekle emrolundu. Siz de ona doğru yönelin.’ dedi. O esnada insanların yüzü Şam tarafına dönüktü.*

¹¹ TT3/173 Taberî, *Câmiu’l-beyân*, III, 173.

¹² Bakara, 2/144.

¹³ B40 Buhârî, *İmân*, 30; HM18690 İbn Hanbel, IV, 283.

¹⁴ UE1/310 İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü’l-eser*, I, 310.

¹⁵ Bakara, 2/146.

¹⁶ İM1010 İbn Mâce, *İkâmet*, 56.

¹⁷ Bakara, 2/150.

¹⁸ M1180 Müslim, *Mesâcid*, 15.

Bunun üzerine sabah namazında rükû hâlinde olan insanlar¹⁹ hemen Kâbe'ye yöneldiler.”²⁰

Müşriklerin elinde bulunan, dolayısıyla ulaşma imkânı bulamadığı Kâbe'ye yıllar sonra geldiğinde Hz. Peygamber, ilk iş olarak onu tavaf etmiş, ardından “...Siz de Makâm-ı İbrâhîm'den kendinize bir namaz yeri edinin...”²¹ âyetini okumuş ve makamın arkasında namaz kılmış, sonra da Hacerülesved'e gelerek istilâm etmiştir.²² İbn Abbâs'ın anlattığına göre, Allah Resûlü Kâbe'ye girdiği zaman onun her köşesinde dua etmiş, oradan çıkıncaya kadar da namaz kılmamıştır. Dışarı çıkınca Kâbe'nin önünde iki rekât namaz kılmış ve “İşte kible.” buyurmuştur.²³

Hz. Peygamber, kibleye yönelen kişinin Rabbine yöneldiğini belirtmiştir.²⁴ Zira yöneldiği makam “Beytullah” yani “Allah'ın evi” olarak isimlendirilmiştir.²⁵ Müslümanların Allah Teâlâ'ya olan münâcâtlarına dikkat çekmek isteyen Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kul, namazında etrafıyla ilgilenmediği sürece, Yüce Allah kuluna yönelir. Kul namazında etrafıyla ilgilenmeye başladığında, Allah da ondan yüz çevirir.”²⁶

Hz. Peygamber kibleyi bütün Müslümanların yüzünün döndüğü yön olarak tayin etmiştir. Abdullah b. Ömer de, “Batıyı sağ, doğuyu da sol tarafına alırsan bu ikisinin arasında kalan yön kibledir.”²⁷ açıklamasıyla Harem-i Şerîf'in dışında kuzey yarımkürede yaşayan Müslümanlara kibleyi tayin noktasında yardımcı olmuştur. İbadet esnasında kibleye yönelmek gerekse de, uygulamayı zorlaştıracığı için Kâbe'ye mutlak isabet şartı aranmamaktadır. Nitekim Abdullah b. Âmir b. Rebîa'nın babasından naklettiğine göre, bir sefer esnasında karanlıkta kibleyi tayin edememişler, bunun üzerine herkes kendi tahmin ettiği yöne dönerek namazını kılmıştır. Sabah olunca durumu Resûlullah'a haber vermişler, bunun üzerine, “Doğu da, batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”²⁸ âyeti nâzil olmuştur.²⁹

Resûl-i Ekrem (sav), “Biriniz tuvalet ihtiyacını giderirken önünü de arkasını da kibleye dönmesin...”³⁰ uyarısında bulunmuş ve mescitte kible yönündeki duvara tükürüldüğünü gördüğünde bundan rahatsız olmuştur.³¹ Her ne kadar kibleye dönerek abdest bozma yasağının açık alanlara has olduğu ifade edilse de, Hz. Peygamber'in bu hassasiyetini dikkate alan Müslümanlar evlerini yaparken tuvaletlerini kibleye dönük inşa etmekten kaçınmışlardır.

Kiblenin değiştirilmesi, yahudi ve hristiyanların kiblesi olan Beytül-Makdis'ten, sadece şekli olarak Kâbe'ye dönüşü ifade etmemektedir. Aksine,

¹⁹ T2962 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 2.

²⁰ B403 Buhârî, Salât, 32; B4488 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 14.

²¹ Bakara, 2/125.

²² T2967 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 2.

²³ B398 Buhârî, Salât, 30.

²⁴ D480 Ebû Dâvûd, Salât, 22.

²⁵ B3364 Buhârî, Enbiyâ, 9.

²⁶ D909 Ebû Dâvûd, Salât, 160-161.

²⁷ T344 Tirmizî, Salât, 139.

²⁸ Bakara, 2/115.

²⁹ T2957 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 2.

³⁰ N40 Nesâî, Tahâret, 36.

³¹ B405 Buhârî, Salât, 33.

tevhidi gelenekte yeni ve özgün kimliğin inşa sürecinin başlatılmasını ifade etmektedir. Yahudilerin, kıblenin tahvilinden hoşlanmamaları³² bu durumu fark etmelerinden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim onlar cumanın özel bir gün olarak tahsisi konusunda da aynı rahatsızlığı hissetmişlerdir.³³ Sonraki yıllarda yahudilerin ihanetleri nedeniyle aynı coğrafyayı paylaşma, birlikte yaşama imkânı kalmadığında bu durum yine kible üzerinden ifade edilmiştir. Bunu belirtmek için Hz. Peygamber bir diyarda iki kıblenin olamayacağını söylemiştir.³⁴ Aynı zamanda birliğin temsili olarak görülen Kâbe'ye alternatif bina tesis etmeye çalışanlara karşı da önlem almıştır.³⁵

İslâm kültürünün şekillenmesinde kible, hayatın merkezine yerleştirilmiştir. Kibleye dönüş, Müslüman oluşun bir alâmeti olarak görülmüş, kişilerin değerlerine atıfta bulunulmuş, dolayısıyla kimlik tespitinde ayırıcı bir role sahiptir. Bunu ifade etmesi için, farklı mezhep ve meşrepleri içine alan, 'Ehl-i Kible' şeklinde şemsiye bir kavram üretilmiştir. Zira Hz. Peygamber, kişinin inanç kimliğini tespiti noktasında bunu bir alâmet olarak değerlendirmiştir. Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Her kim bizim kıldığımız gibi namaz kılar, kiblemize yönelir ve kestiklerimizden yerse işte Allah'ın ve Resûlü'nün ahit ve emânına (güvencesine) sahip bir Müslümandır. Sakın (Allah'ın verdiği güvenceyi bozarak) ahit ve emânı hususunda Allah'a hıyanet etmeyin"*³⁶ Nitekim Meymûn b. Siyâh tarafından kendisine yöneltilen soruya cevap verirken, Enes b. Mâlik de Müslüman kimliğinin bu unsurlarına dikkatleri çekmiştir.³⁷

Müslüman kimliğine işaret eden kible, hayatın tamamında kendini göstermektedir. Namazda kibleye dönmek, kurban keserken hayvanı kibleye döndürmek, ihtiyaç giderirken kibleye dönmek, ev inşa ederken tuvaletlerin yönünü kibleye çevirmemek, cenazenin defni esnasında mevtânın yüzünü kibleye döndürmek Müslümanlara has uygulamalardır.

³² HM18690 İbn Hanbel, IV, 283.

³³ HM25543 İbn Hanbel, VI, 135; BS2495 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 75.

³⁴ D3032 Ebû Dâvûd, İmâre, 27-28.

³⁵ M6365 Müslim, *Fedâilü's-sahâbe*, 136.

³⁶ B391 Buhârî, Salât, 28.

³⁷ B393 Buhârî, Salât, 28.

KÂBE ALLAH'IN EVİ

عَنْ أُمِّ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ قَالَتْ سَمِعْتُ الْأَسْلَمِيَّةَ تَقُولُ: قُلْتُ لِعُثْمَانَ: مَا قَالَ
لَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ دَعَاكَ؟ قَالَ: ”إِنِّي نَسِيتُ أَنْ أَمُرَّكَ أَنْ تُحَمِّرَ الْقَرْنَيْنِ
فَإِنَّهُ لَيْسَ يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ فِي الْبَيْتِ شَيْءٌ يَشْغَلُ الْمُصَلِّيَّ.“

Safiyye bnt. Şeybe'nin işittiğine göre, el-Eslemiyye şunları anlatmıştır:
“Osman’a, ‘Seni çağırdığında Resûlullah (sav) ne dedi?’ dedim. (Bunun
üzerine Osman b. Talha Resûlullah’ın şöyle söylediğini nakletti): ‘(Kâbe’nin
içinde gördüğüm, şirk döneminden kalan) iki boynuzu kaldırmayı sana
emretmeyi unutmuşum. (Onları kaldır.) Zira Kâbe’de namaz kılanı meşgul edecek
bir şeyin bulunması uygun değildir.”

(D2030 Ebû Dâvûd, Menâsik, 93)

عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ أَنَّهُ قَالَ لِعَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ -وَهُوَ يَبْعَثُ الْبُعُوثَ إِلَى مَكَّةَ- ائْذَنْ لِي
أَيُّهَا الْأَمِيرُ! أَحَدْتُكَ قَوْلًا قَامَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ الْغَدَ مِنْ يَوْمِ الْفَتْحِ، سَمِعْتُهُ أُذْنَايَ
وَوَعَاهُ قَلْبِي، وَأَبْصَرْتُهُ عَيْنَايَ، حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ، حَمِدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: "إِنَّ
مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللَّهُ، وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ، فَلَا يَحِلُّ لِأَمْرِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا، وَلَا يَعْضِدَ بِهَا شَجَرَةً..."

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ وَيَقُولُ: "مَا
أَطْيَبَ وَأَطْيَبَ رِيحِكَ مَا أَعْظَمَكَ وَأَعْظَمَ حُرْمَتِكَ..."

Ebû Şureyh, Mekke'ye asker göndermeye hazırlanmakta olan Amr b. Saîd'e şöyle demiştir: “Ey Emir! Bana izin ver Mekke'nin fethinden sonraki gün, bizzat kendi kulağımla işittiğim, ezberlediğim ve gözlerimle gördüğüm Hz. Peygamber'in söylediği bir sözünü sana aktarayım. (Resûlullah) konuşurken Allah'a hamd ve senâ etti. Ardından şöyle buyurdu: *'Mekke'yi Allah haram (saygın/dokunulmaz) kıldı, insanlar haram kılmadı. Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse için orada kan dökmek ve ağaç kesmek helâl olmaz...'*”

(B104 Buhârî, İlim, 37)

Abdullah b. Amr anlatıyor: “Resûlullah'ı Kâbe'yi tavaf ederken gördüm. O şöyle diyordu: *'(Ey Kâbe)! Sen ne güzelsin ve kokun da ne güzel! Sen ne yücesin ve saygınlığın da ne yüce!..'*”

(İM3932 İbn Mâce, Fiten, 2)

Hz.

İbrâhim, Hacer'le evlenmiş; ondan İsmâil adını verdikleri bir çocuğu dünyaya gelmişti. Hz. İbrâhim, Hacer'i ve oğlu İsmâil'i alıp Mekke'ye, bugün Kâbe'nin ve zemzem kuyusunun bulunduğu yerin biraz yukarısında yer alan büyük bir ağacın altına getirdi. O günlerde bu bölgede su bulunmadığından kimse yaşamıyordu. İçi hurma dolu bir bohça, su dolu bir kırba ve emzikli bir çocukla oraya bırakılan Hacer, yanlarından uzaklaşıp giden Hz. İbrâhim'e seslendi: "Yâ İbrâhim! Ne insan ne de başka bir şey olan bu vadiye bizi bırakıp nereye gidiyorsun?" Bu sözleri tekrarlayıp durdu Hacer. Ancak Hz. İbrâhim geriye dönüp cevap vermedi. Nihayet Hacer, "Sana bunu emreden Allah mı?" diye sordu. Buna cevaben Hz. İbrâhim, "Evet (Allah emretti)." diye karşılık verdi. Aldığı cevap ile ikna olan Hacer, "Öyleyse Allah bizim yok olup gitmemize izin vermeyecektir." dedi ve çocuğunun yanına geri döndü. Hacer ve oğlu İsmâil'den ayrılan İbrâhim, onlardan gözle görülemeyecek kadar uzaklaştı. Seniyye mevkiine gelince, yüzünü bugünkü Kâbe'nin bulunduğu noktaya dönen Hz. İbrâhim, ellerini kaldırdı ve şu duayı yaptı: *"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönülleri onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler."*¹

Aradan geçen zaman içinde oğlu İsmâil ile birlikte kalan Hacer'in kırbasındaki su tükendi. Suyu ihtiyaç duyan Hacer, daha sonra Allah'ın nişaneleri² yani yeryüzündeki sembolleri olarak nitelenecek olan etrafındaki iki yüksek tepe yani Safâ ile Merve arasında çaresiz bir şekilde su aramaya başladı. Safâ tepesine çıktı; sonra vadiye yöneldi ve birilerini görme ümiyle ufukları süzdü. Fakat hiç kimseyi göremiyordu. Bu defa Safâ tepesinden indi. Ayağına dolaşmasın diye elbisesinin eteğini toplayarak telaşla yürüdü, vadiyi geçti ve Merve mevkiine geldi. Orada da biraz durdu ve 'bir kimse görebilir miyim?' diye baktı. Fakat hiç kimseyi göremedi. Hacer bu suretle (Safâ ile Merve arasında) yedi defa gitti, geldi. Su bulmak için cır-

¹ İbrâhîm, 14/37; B3364
Buhârî, Enbiyâ, 9.

² Bakara, 2/158.

pınan Hacer, bir ses işitti. Sese kulak verdi; ardından da, “Sesini işittirdin; eğer yapabileceksen bize yardım et.” dedi. Bu esnada zemzem suyunun bulunduğu yerde bir melek görüldü. Melek topuğuyla yahut kanadıyla yeri kazıyordu. Nihayet su görüldü. Çıkan zemzem suyundan içen Hacer, oğlu İsmâil’e de içirdi. Suyu bir yandan avuçlarıyla kırbasına dolduruyor, bir yandan da zayi olmasın diye bir çukur kazıyordu. Bu durumu gören melek, Hacer’e, “*Telef oluruz diye korkmayın; işte şurası Allah’ın evidir. Onu bu çocukla babası inşa edecektir. Allah, İbrâhim ailesini zayı etmez.*” dedi.³

Aradan yıllar geçmiş; İsmâil büyümüş ve Cürhüm kabilesinden bir kızla evlenmişti. Hz. İbrâhim, onları ziyarete geldiğinde evde İsmâil yoktu. Kendisini karşılayan İsmâil’in eşine, oğlunun nerede olduğunu ve ne yiyip içtiklerini sordu. Gelini, İsmâil’in ava gittiğini, kendilerinin et yiyip zemzem suyundan içtiklerini söyledi. Bunun üzerine Hz. İbrâhim, “Allah’ım! Yiyecek ve içeceklerine bereket ver.” diye dua etti. İşte bu duaya atıfta bulunan Peygamberimiz, “*İbrâhim’in duası nedeniyle Mekke’nin yiyecek ve içeceklerinde bereket vardır.*” açıklamasında bulunmuştur. Avdaki oğlu İsmâil’i göremeyen Hz. İbrâhim, geri döndü. Ziyaret amacıyla tekrar geldiğinde, zemzem kuyusunun arka tarafında oklarını tamir eden İsmâil (as) ile karşılaşan Hz. İbrâhim, “Ey İsmâil, Rabbin kendisi için bir ev inşa etmemi bana emretti.” dedi. Hz. İsmâil, “O hâlde Rabbinin emrini yerine getir.” diye karşılık verdi babasına. Hz. İbrâhim, “Ancak Allah senin de bu işte bana yardım etmeni emir buyurdu.” dedi. Bunun üzerine Hz. İsmâil, “Öyleyse yardım ederim.” dedi. Hz. İbrâhim, yüksekçe olan yeri gösterek, “Allah işte buraya bir ev inşa etmemi emretti.” dedi.⁴ Zira Rabbi ona, Kâbe’nin yerini göstermişti.⁵

Baba-oğul birlikte Yüce Mevlâ tarafından işaret edilen yere Beytullah’ın temelini atıp duvarlarını yükseltmeye başladılar. Hz. İsmâil taş getiriyor, Hz. İbrâhim de örüyordu. Duvarlar iyice yükselince, Makâm-ı İbrâhîm’de bulunan taşı getirdi Hz. İsmâil. Hz. İbrâhim de onu basamak olarak kullanarak duvarları örmeye devam etti. Bir yandan da baba-oğul dua ediyorlardı.⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Kâbe’nin inşasını ve orada yapılan duayı şu şekilde anlatmaktadır: “*Hani İbrâhim, İsmâil ile birlikte Beyt’in (Kâbe’nin) temellerini yükseltiyor, ‘Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin.’ diyorlardı.*”⁷

Kâbe’yi yani Beyt-i Harâm’ı insanların din ve dünya hayatlarını sürdürdürebilmeleri için sebep kılan⁸ Yüce Mevlâ, “*Onlar Mescid-i Harâm’dan (mü-*

³B3364 Buhârî, Enbiyâ, 9.

⁴B3364, B3365 Buhârî, Enbiyâ, 9.

⁵Hac, 22/26.

⁶B3365 Buhârî, Enbiyâ, 9.

⁷Bakara, 2/127.

⁸Mâide, 5/97.

minleri) alıkoyarken ve oranın bakımına ehil de değillerken Allah onlara ne diye azap etmesin?”⁹ ifadeleriyle bu mekânın ayrıcalığına dikkatleri çekmiştir. Bununla birlikte, Mekke’yi insanların değil Allah’ın haram kıldığı, Allah’a ve âhiret gününe iman eden hiç kimsenin orada kan dökmesinin helâl olmadığı,¹⁰ hatta müşrikler kendileriyle savaşmadıkça orada savaşın helâl olmayacağı¹¹ âyet ve hadislerde belirtilmektedir. Yüce Mevlâ, İbrâhim ve İsmâil peygamberlere inşa ettirdiği Beyt’i, kendine nispet ederek “Beytim” yani “Evim” diye nitelendirmiş,¹² savaş hâlinde bile oraya girenlerin güven içerisinde olacağı teminatını vermiştir.¹³ Bu ayrıcalığa sahip olan Kâbe, içerisinde bulunduğu kentin de ayrıcalıklı kabul edilmesine vesile olmuştur. Buna dikkat çekmek isteyen Ebû Şureyh, Mekke’ye asker göndermeye hazırlanmakta olan Amr b. Saîd’e şöyle demiştir: “Ey Emir! Bana izin ver Mekke’nin fethinden sonraki gün, bizzat kendi kulağımla işittiğim, ezberlediğim ve gözlerimle gördüğüm Hz. Peygamber’in söylediği bir sözünü sana aktarayım. (Resûlullah) konuşurken Allah’a hamd ve senâ etti. Ardından şöyle buyurdu: “Mekke’yi insanlar haram kılmadı. Allah haram kıldı. Allah’a ve âhiret gününe iman eden hiç kimse için orada kan dökme ve ağaç kesmek helâl olmaz...”¹⁴

Yeryüzünde insanlar için kurulan ilk ibadethane olan Kâbe, Yüce Mevlâ tarafından mübarek ve hidayet kaynağı olarak takdim edilmekte,¹⁵ “Siz de Makâm-ı İbrâhîm’den kendinize bir namaz yeri edinin.”¹⁶ ifadesiyle İbrâhimî gelenek sürdürülmekte, “Yolculuğuna gücü yetenlerin hacetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”¹⁷ âyetiyle de Kâbe’nin önemine dikkatler çekilmektedir. “Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atîk’i (Kâbe’yi) tavaf etsinler.”¹⁸ ifadesiyle teyit edilen bu tarihsel konumun İslâm ümmeti aracılığıyla kıyamete kadar sürdürülmesi talep edilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de, “Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rûkû ve secde edenler için evimi (Kâbe’yi) tertemiz tutun.”¹⁹ uyarısıyla Kâbe hizmetlerine de değinilmektedir. Kâbe’nin yeri ve değeri, kendisine verilen isimlere de yansımıştır. Meselâ, Kâbe-i Muazzama, Beytullah, Beyt-i Atîk, Beytül-Harâm bunlardan bazılarıdır.

Müslümanlar arasında çok özel bir yere sahip olan Kâbe, câhiliye döneminde bile kendisine hizmet eden kabilelere ayrıcalıklar sağlamıştır. Nitekim Kâbe hizmetlerini yürütmekte olan Kureyş, gerek ticaret hayatında ve gerekse farklı ülkelere yaptıkları seyahatlerde birtakım ayrıcalıklar elde etmiştir. Bu iltifata atıfla Yüce Allah, “Kureyş’i ısıdırıp alıştırdığı için, onları

⁹ Enfâl, 8/34.

¹⁰ B104 Buhârî, İlim, 37.

¹¹ Bakara, 2/191.

¹² Hac, 22/26.

¹³ Âl-i İmrân, 3/97.

¹⁴ B104 Buhârî, İlim, 37.

¹⁵ Âl-i İmrân, 3/96.

¹⁶ Bakara, 2/125.

¹⁷ Âl-i İmrân, 3/97.

¹⁸ Hac, 22/29.

¹⁹ Bakara, 2/125; Hac, 22/26.

kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıstırdığı için, Kureyş de, kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsinler.” buyurarak Kureyşlilere çağrıda bulunmaktadır.²⁰ Kureyş'in Mekke'yi ellerinde bulundurmaları ve Kâbe hizmetleri sayesinde elde ettikleri üstünlük, ²¹ Kâbe'yi çıplak olarak tavaf eden câhiliye insanlarına karşı kendilerine elbiseyle tavaf yapma veya uygun gördüklerine ödünç elbise vererek örtünmelerine fırsat verme ayrıcalığı sağlamıştır.²² Câhiliye döneminde gerek uluslararası alanda ve gerekse Arap kabileleri arasında Kureyş'e sağlanan imtiyazların farkında olan insanlar, Kureyş sûresini daha kolay anlayacaklardır.

Hız. İbrâhim ve Hız. İsmâil'e verilen, “*Evimi tertemiz tutun.*”²³ talimatıyla birlikte başlayan Kâbe hizmetleri, Hız. Peygamber'in dedelerinden Kusey b. Kilâb zamanında Kureyş'e geçmiştir. Huzâa kabilesini Mekke'den çıkaran Kusey, hacıların su ihtiyacının karşılanması, Kâbe'nin örtüsüyle ilgilenme ve anahtarlarını elinde bulundurma, Kâbe'nin bakım ve onarımı, yoksul hacılara gıda temini gibi şeref ve saygınlık ifade eden vazifeleri Kureyş'in uhdesinde toplamıştır.²⁴

İnsanlar için kurulan ilk mabet olduğu Kur'an'da açıkça ifade edilen Kâbe,²⁵ rivayetlere göre, Hız. Âdem veya oğlu Hız. Şit tarafından bina edilmiştir.²⁶ Zamanla tahrip olan Kâbe'nin duvarları aşınmış, hatta bazen sel gibi doğal afetler yüzünden yerle bir olmuştur. Bu nedenle Kâbe, tarihin farklı dönemlerinde zaman zaman yeniden yapılmış veya kısmî tadilatlar görmüştür. Söz gelimi amcası Abbâs'la birlikte Hız. Peygamber'in de bilfiil çalıştığı Kureyş'in Kâbe'yi inşası, miladî 605 yılına denk gelir. Kâbe'de bulunan buhurdanlıktan sıçrayan kıvılcımdan içerideki örtü tuşmuş, dolayısıyla çıkan yangında Kâbe tamir görmesi gerekecek şekilde tahrip olmuştu.²⁷ Öte yandan Kâbe'nin içindeki Hız. İbrâhim'den kalan kuyuda saklanan altın ve mücevherler, Huzâa kabilesinden Müleyh b. Amroğulları'nın azatlı kölesi Düveyk tarafından çalınmıştı. Bu nedenle Kureyşliler Kâbe'yi onarıırken üzerini de tavanla örtmek istiyorlardı.²⁸

Kureyş'in Kâbe'yi onarmayı düşündüğü bu dönemde bir kaza meydana geldi. Söz konusu kazada Rum tüccarlardan birine ait olan inşaat malzemesi taşıyan bir gemi, şiddetli rüzgâr nedeniyle Mekke'nin Şuaybe ismi verilen limanına doğru sürüklenmiş ve karaya çarparak parçalanmıştı.²⁹ Geminin karaya oturduğu ve parçalandığı haberi kendilerine ulaşınca, yanına birilerini alan Velid b. Muğire kaza mahalline gitti ve tahtaları satın

²⁰ Kureyş, 106/1-4.

²¹ İŞ4/343 İbn Battal, *Şerh*, IV, 343.

²² B1665 Buhârî, Hac, 91.

²³ Bakara, 2/125.

²⁴ “Kâbe”, *DİA*, XXIV, 19.

²⁵ Âl-i İmrân, 3/96.

²⁶ UE1/77 İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1/77.

²⁷ MA9718 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 313.

²⁸ HS2/13 İbn Hişâm, *Şiret*, II, 13-14.

²⁹ BH1/233 Halebî, *es-Siretü'l-Halebiyye*, I, 233.

aldı. Hazır malzemeyi bulan Kureyşliler, Kâbe'yi yıkıp yeniden inşa etme ve satın aldıkları tahtalarla da Kâbe'ye çatı yapma hususunda anlaştılar.³⁰

Hız. İbrâhim zamanında çatısız inşa edilen Kâbe'ye bir çatı yapılmış ve duvarları da yükseltilmiştir.³¹ Ancak inşaat devam ederken, bir araya gelerek Kâbe'yi onaran kabileler arasında Hacerülesved'i yerine kimin koyacağı meselesi tartışmaya sebep olmuştur. Bu şerefi elinde bulundurmak isteyen kabileler arasında çıkması muhtemel bir savaş, herkesin güvenini kazanmış olan Hz. Peygamber'in hakemliğiyle önlenmiştir.³²

Muhammedü'l-Emîn olarak anılan Hz. Peygamber, Hacerülesved'i yerine koyma şerefine kendilerine ait olmasını isteyen kabilelerden birini tercih etmek yerine, bir örtü istemiş ve Hacerülesved'i yere serdiği örtünün üzerine bizzat kendisi koymuştur.³³ Ardından Kureyş'in dört kolundan birer adam istemiş, kabileleri adına Utbe b. Rebîa, Ebû Zem'a, Ebû Huzeyfe b. Muğîre ve Kays b. Adî gelmişlerdir. Peygamberimiz (sav), onlardan, örtünün birer ucunu tutarak kaldırmalarını istemiş,³⁴ farklı kabilelerin temsilcileri hep birlikte Hacerülesved'i kaldırmışlar, Peygamberimiz de konulacağı yerin hizasına gelince örtünün içinden alıp onu kendi eliyle yerine yerleştirmiştir.³⁵

Kureyşliler Beytullah'ı yeniden yapmaya kalktıkları zaman, Ebû Huzeyfe b. Muğîre, "Ey Kureyşliler! Kâbe'nin kapısını ancak merdivenle girecek kadar yüksek yapınız. Ona, ancak sizin istediğiniz kimseler girsin. Hoşlanmadığınız bir kişi girecek olursa ona yukarıdan ok atarsınız ve düşer. Bu, onu görenler için ibretlik bir ceza olur." demişti. Bunun üzerine Kâbe'nin içinden zeminini de bu yüksekliğe kadar, molozla doldurdular.³⁶

Resûl-i Ekrem'in de bizzat katıldığı Kâbe inşaatında³⁷ malzeme yetersizliği nedeniyle Hicr, Kâbe'nin dışında bırakılmıştır. Nitekim Hz. İbrâhim'in temelleri üzerinde olmasına rağmen, Kureyş'in tadilat esnasında dışarıda bıraktığı Hicr hakkında, "O, Beyt'ten midir?" diye soran Hz. Âişe'ye, Peygamber Efendimiz, "Evet (Hicr, Beyt'tendir)." diye cevap vermiştir. Müminlerin annesi, "Neden onu Beytullah'a dâhil etmediler?" diye sorduğunda da, "Çünkü kavmin masrafları karşılayacak imkân bulamadı." cevabını almıştır. "Neden kapısı yüksek?" diye sorduğunda ise, "Kavmin istedikleri oraya girsin, istemedikleri de girmesin diye böyle yaptılar." açıklamasında bulunmuştur, Hz. Peygamber. Arkasından da, "Yâ Âişe, kavmin câhiliye döneminden yeni çıkmış olmasaydı ve buna karşı çıkacaklarından korkmasaydım Hicr'i Kâbe'ye dâhil eder, Kâbe'nin kapısını yer hizasında yapardım."

³⁰ MA9106 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 102; ST1/145 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 145; BN2/368 İbn Kesir, *Bidâye*, II, 368.

³¹ EZ1/228 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 228.

³² MA9718 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 313.

³³ HS2/18 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 19; TB1/526 Taberî, *Târih*, I, 526.

³⁴ ST1/146 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 146; HS2/18, İbn Hişâm, *Sîret*, II, 19.

³⁵ MA9718 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 313; ST1/146 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 146.

³⁶ EZ1/135 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 135.

³⁷ MA1103 Abdürrezzâk, *Musannef*, I, 286.

buyurmuştur.³⁸ Bir başka rivayete göre ise Resûlullah, “*Biri girilecek diğeri de çıkılacak iki tane de kapı yapardım.*” diyerek Kâbe hakkında bir başka temennisini dile getirmiştir.³⁹

Nitekim Hz. Âişe Beytullah’ın içine girip orada namaz kılmayı arzu ettiğini söylediğinde Hz. Peygamber onu Hicr’e götürmüş, “*Beytullah’a girmek istediğin zaman, Hicr’de namaz kıl. Muhakkak ki, orası Beytullah’tan bir parçadır. Fakat senin kavmin Kâbe’yi yaptıkları zaman, orayı Beytullah’tan çıkardılar.*” buyurmuştur.⁴⁰ Beytullah’ın Hz. İbrâhim tarafından inşa edilen temeller üzerine bina edilmesini arzu eden Hz. Peygamber, bir gün yerine getirilme ihtimalini düşünerek, inşaatında bizzat çalıştığı Kâbe’nin dışarıda bırakılan kısmını Hz. Âişe’ye göstermiştir.⁴¹ Hz. Âişe’den söz konusu bilgiyi aktaran Abdullah b. Ömer, Resûlullah’ın Hicr’e yakın olan iki köşeyi istilâm etmemesini, oranın İbrâhim’in inşa ettiği temeller üzerine oturmamasına bağlamıştır.⁴²

İmkânsızlıkları nedeniyle Kureyşlilerin Kâbe’ye dâhil etmedikleri Hicr, Abdullah b. Zübeyr tarafından Beyt’e ilâve edilmiştir.⁴³ Yezid b. Muâviye zamanında Şamlılar ile mücadele esnasında Kâbe yanmış ve neredeyse tamamen tahrip olmuştu. Bununla birlikte Kâbe’nin duvarlarının yıkılıp yeniden yapılması hususunda ihtilâf meydana gelmişti. İhtilâfı gidermek isteyen Abdullah b. Zübeyr, “Sizden birinin evi yansa onu yenilemedikçe rahat etmez. O hâlde Rabbinizin evine nasıl razı oluyorsunuz?” diyerek halkı yönlendirdi. İbn Zübeyr’in girişimiyle ikna olan Müslümanlar, elbirliğiyle Kâbe’nin duvarlarının kalan kısımlarını yıkıp, binayı Hz. İbrâhim’in temellerini esas alarak yeniden inşa ettiler. Abdullah b. Zübeyr, bu inşaat esnasında Hicr’i binaya dâhil etti. Kâbe’yi genişletme faaliyetinin yeni bir fitneye sebep olmasını engellemek amacıyla, insanları ikna edebilmek için temelin üzerini açarak Hz. İbrâhim ve İsmâil tarafından atılan temeli insanlara gösterdi.⁴⁴

Nitekim bu olaya şahit olan Yezid b. Rûmân, “Hz. İbrâhim’in (inşa ettiği) temeldeki deve hörgüçleri gibi taşları gördüm.” açıklamasında bulunmuştur.⁴⁵ Böylece ‘İlk Mabet’, ilk temelleri üzerinde yeniden yükselmiş, duvarlarının yüksekliği de 28 arşına çıkmıştı.⁴⁶ Bundan sonraki tarihî süreçte Abdullah b. Zübeyr’in Kâbe üzerinde birtakım değişiklikler yaptığı,⁴⁷ ardından Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân’ın onayı ile bu değişiklikler üzerinde de yeniden tadilata gidilerek Kâbe’nin Kureyşliler tarafından inşa edilen aslı hâline döndürüldüğü görülmektedir.⁴⁸

³⁸ B1584 Buhârî, Hac, 42.

³⁹ B126 Buhârî, İlim, 48.

⁴⁰ D2028 Ebû Dâvûd, Menâsik, 93; T876 Tirmizî, Hac, 48.

⁴¹ M3246 Müslim, Hac, 403.

⁴² B4484 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 10.

⁴³ B126 Buhârî, İlim, 48.

⁴⁴ M3245 Müslim, Hac, 402.

⁴⁵ B1586 Buhârî, Hac, 42.

⁴⁶ M3245 Müslim, Hac, 402.

⁴⁷ M3245 Müslim, Hac, 402.

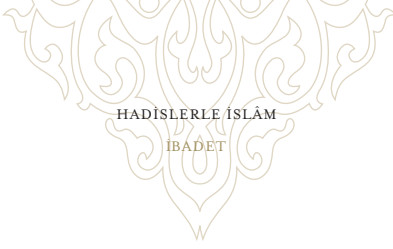
⁴⁸ M3246 Müslim, Hac, 403;

M3244 Müslim, Hac, 401;

HM25562 İbn Hanbel, VI,

137; İF3/446 İbn Hacer,

Fethu’l-bârî, III, 446-47.

Siyasî mülâhazalarla Kâbe'nin tekrar Kureys'in yaptığı şekle dönüştürülmesini onaylayan Abdülmelik, Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye söylediği, “*Kavmin Allah'a şirk koştukları dönemi yeni terk etmiş olmasaydı, ona Hicr'i ilâve etmek için Beyt'i(n bir kısmını) yıkar ve (onu eklerdim).*” sözü yıllar sonra kendisine hatırlatıldığında, bundan etkilenmiş ve “Bunu Kâbe'yi yıkmadan önce işitseydim, onu Abdullah b. Zübeyr'in inşa ettiği şekilde bırakırdım.” demiştir.⁴⁹

Mekke'nin fethedildiği gün, Hz. Peygamber Mekke'nin en üst tarafından şehre girmişti. Yanında Üsâme b. Zeyd, Bilâl-i Habeşî ve Kâbe'nin hizmetçilerinden Osman b. Talha da vardı. Devesini mescidin önünde çöktürdü. Osman b. Talha'dan Beytullah'ın anahtarını istedi. Osman b. Talha gidip anahtarı getirdi ve Kâbe'yi açtı.⁵⁰ Ancak içeride birtakım suretler ve heykeller gören Hz. Peygamber içeri girmedi. Onların yok edilmesini istedi. Söz konusu resimlerde İbrâhim ve İsmâil peygamberler, ellerinde fal oklarıyla resmedilmişlerdi. Bu manzarayı gören Peygamber Efendimiz, “*Allah bunu yapanları kahretsin! İbrâhim ve İsmâil hiçbir zaman fal oklarıyla şans aramadılar.*” buyurdu.⁵¹

Resim ve heykeller ortadan kaldırıldıktan sonra yanındakilerle birlikte içeri giren Hz. Peygamber, bir müddet Kâbe'nin içinde kaldı. Her bir köşesinde dua etti. Ancak içeride namaz kılmaksızın dışarı çıktı.⁵² Hz. Peygamber'le birlikte Kâbe'ye giren Üsâme b. Zeyd, orada gördüklerini şöyle anlatır: “Hz. Peygamber (içeri girince) oturdu. Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra tekbir getirdi. Kelime-i tevhidi okudu. Sonra öne doğru eğildi, göğsünü yanağını ve iki elini Kâbe'nin duvarına dayadı. Sonra tekbir getirdi, kelime-i tevhidi okudu ve dua etti. Bunu Kâbe'nin bütün köşelerinde yaptı. Sonra dışarı çıktı. Kâbe'nin kapısında iken yüzünü ona dönerek, ‘*İşte kible, işte kible!*’ buyurdu.”⁵³

Medineli Süleymoğullarından bir hanım olan el-Eslemiyye ise şunları anlatmaktadır: “Osman'a, ‘Seni çağırdığında Resûlullah (sav) ne dedi?’ dedim. (Bunun üzerine Osman b. Talha Resûlullah'ın şöyle söylediğini nakletti): ‘(Kâbe'nin içinde gördüğüm, şirk döneminden kalan) iki boynuzu kaldırmamı sana emretmeyi unutmuşum. (Onları kaldır.) Zira Kâbe'de namaz kılmayı meşgul edecek bir şeyin bulunması uygun değildir.’”⁵⁴

Kâbe'nin içine giren Hz. Peygamber (sav)⁵⁵ gördükleri karşısında duyduğu kaygı ve pişmanlıktan dolayı üzüntülü bir şekilde Hz. Âişe'nin yanına gelmiş ve “Ben, Kâbe'nin içine girdim. Sonradan öğrendiklerimi başta bilsey-

⁴⁹ M3248 Müslim, Hac, 404; M3246 Müslim, Hac, 403.

⁵⁰ B2988 Buhârî, Cihâd, 127.

⁵¹ B3352 Buhârî, Enbiyâ, 8.

⁵² B398 Buhârî, Salât, 30.

⁵³ N2918 Nesâî, Menâsikü'l-hac, 132.

⁵⁴ D2030 Ebû Dâvûd, Menâsik, 93; HM16754 İbn Hanbel, IV, 68.

⁵⁵ B398 Buhârî, Salât, 30.

dim, oraya girmezdim. Gerçekten ümmetimi sıkıntıya sokmaktan korkuyorum.”⁵⁶ buyurmuştu. Beytullah’a hayran olan ve yıllarca özlemini çeken Allah Resûlü, Kâbe’yi tavaf ederken onun ihtişam ve azameti karşısında, “(Ey Kâbe)! Sen ne güzelsin ve kokun da ne güzel! Sen ne yücesin ve saygınlığın da ne yücel!..”⁵⁷ ifadeleriyle de duygularını dile getirmişti.

Mekke’nin fethinde Kâbe’nin içi putlardan temizlenmiştir. Fetihten hemen sonra gelen hac için emir tayin edilen Ebû Bekir Sıddîk aracılığıyla, bu tarihten sonra hiç kimsenin çıplak olarak Kâbe’yi tavaf edemeyeceği ilân edilmiş,⁵⁸ dolayısıyla câhiliye dönemine ilişkin Kureyş’e ayrıcalık sağlayan çirkin bir uygulama kaldırılmıştır.

İnsanlığın ilk mâbedi olan ve “Allah’ın evi” olarak isimlendirilen Kâbe, Müslümanlar için birliğin simgesi ve dirilişin kaynağı olup, mukaddestir. Nitekim bu kutsal mekâna sığınanlara dokunulmamıştır. Kible olarak ona yönelmiş olması, kişinin Müslüman olduğunu ortaya koyan bir delil olarak kabul edilmiştir.⁵⁹ Bu nedenle Kâbe’ye gitmeye engel olanlar elim azabı hak etmişlerdir.⁶⁰

⁵⁶ D2029 Ebû Dâvûd, Menâsik, 93.

⁵⁷ İM3932 İbn Mâce, Fiten, 2.

⁵⁸ B1622 Buhârî, Hac, 67.

⁵⁹ B391 Buhârî, Salât, 28.

⁶⁰ Hac, 22/25; Bakara, 2/217.